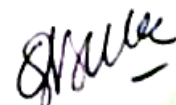

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

ШЕВЧЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

332.14 : 323.172 : 330.3"71": 332.025.12(477)

**СТРАТЕГІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Полтава – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному інституті стратегічних досліджень, м. Київ.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України,
Варналій Захарій Степанович,
професор кафедри фінансів Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка МОН України

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Сторонянська Ірина Зеновіївна,
заступник директора з наукової роботи, завідувач
відділу регіональної фінансової політики ДУ
«Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долішнього НАН України»

доктор економічних наук, професор
Дубішев Віктор Петрович,
професор кафедри економічної кібернетики та
регіональної економіки Національного
університету «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка» МОН України

доктор економічних наук, професор
Кузьминчук Наталія Валеріївна
професор кафедри маркетингу, менеджменту та
підприємництва Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна МОН України

Захист відбудеться 24 березня 2021 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.052.03 у Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» за адресою: Першотравневий проспект, 24, м. Полтава, 36011.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» за адресою: Першотравневий проспект, 24, м. Полтава, 36011.

Автореферат розіслано 23 лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

О. В. Комеліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток сучасного світу вимагає зважання на інтереси значної кількості різних інституцій, суб'єктів господарювання, держави, громадян, узгодження та реалізацію таких інтересів. Нині Україна набуває спроможності повністю і всебічно забезпечити інтереси держави, регіонів та громад задля формування суспільства добробуту. Реформи, що відбуваються в країні, спрямовані на досягнення збалансованого розвитку структурних елементів держави. Процеси децентралізації значно змінюють і роль регіонів як суспільно-географічних і соціально-економічних структур національної економіки. Водночас, зосередженість на тактичних (короткострокових) питаннях поліпшення поточного становища без урахування стратегічних цілей досягнення довготривалої стабілізації регіонального розвитку значно ускладнює розвиток регіонів, не забезпечує його системність і узгодженість. Збільшується необхідність регулювання процесів регіонального соціально-економічного відтворення на основі розв'язання критичних для господарського розвитку проблем, пошуку та активізації ресурсів для зростання. Особливе місце поміж таких проблем посідає проблема диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, що разом зі збільшенням кількості депресивних територій, появою нових постконфліктних територій збільшує потреби в їх регулюванні. Це загострює дослідницький інтерес до побудови системи регулювання диспропорцій розвитку регіонів та вироблення практичних рекомендацій щодо її використання.

Проблематика диспропорційності є частиною ширшого питання соціально-економічного розвитку регіонів України. Аналіз регіонального розвитку України ґрунтовно представлено в роботах таких вітчизняних вчених, як: З. С. Варналій, А. В. Богословська, Т. Г. Васильців, В. Л. Галушак, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, І. В. Заблудська, С. О. Ішук, Л. Л. Ковальська, О. В. Комеліна, В. С. Кравців, В. В. Мамонова, В. П. Мікловда, А. І. Мокій, В. О. Онищенко, Л. О. Петкова, В. В. Пилипів, С. А. Романюк, В. С. Симоненко, Д. М. Стеченко, І. З. Сторонянська, М. І. Фащевський, В. В. Химинець, Л. Г. Чернюк, І. Б. Чичкало-Кондрацька, В. І. Чужиков, М. Г. Чумаченко, С. Л. Шульц та ін. Регіональний розвиток також досліджується у працях закордонних вчених: М. Алле (M. Allais), Р. Бошма (R. Boschma), Г. Гожелак (G. Gorzelak), Т. Гершел (T. Herrschel), Е. Остром (E. Ostrom), А. Родріґез-Поз (A. Rodriguez-Pose), М. Сторпер (M. Storper), П. Толберг (P. Tallberg), А. Турок (I. Turok) та ін.

Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України висвітлюються в науковій літературі як постійна системна характеристика регіонального розвитку і проблема, яка не дозволяє повною мірою розкрити потенціал розвитку господарського комплексу та перешкоджає зміцненню міжрегіональних зв'язків. Диспропорції як характеристика та можливість розвитку регіонів є предметом дослідження в роботах вітчизняних вчених, зокрема, таких: О. Ю. Бобкова, П. Т. Бубенко, М. П. Бутко, З. В. Герасимчук, О. А. Гейман, С. І. Дорогунцов, В. П. Дубіщев, Е. М. Забарна, Ф. Д. Заставний, Т. А. Заяць, М. О. Кизим, Н. В. Кузенко, Н. В. Кузьминчук, В. І. Нудельман, С. В. Онищенко, В. А. Поповкін, Я. В. Притула, О. В. Раєвнева, А. В. Ревенко,

О. П. Тищенко, І. Г. Ткачук та ін. Диспропорційність як сутнісне явище розвитку регіонів вивчається і в роботах закордонних вчених, зокрема таких, як: Б. Банержі (B. Banerjee), М. Борис (M. Borys), Р. Каманьї (R. Camagni), Р. Капелло (R. Capello), Б. Фанк (B. Funck), М. Джесенко (M. Jesenko), Е. Мареллі (E. Marelli), Л. Піцаті (L. Pizzati), Е. Полгер (E. Polgar), Г. Тейл (H. Theil), М. Сіньореллі (M. Signorelli), П. Свяневич (P. Swianiewicz), А. Злате (A. Zlate) та ін.

Окремі інструменти регулювання диспропорцій розвитку регіонів не здатні вирішити проблему в цілому, оскільки трактування поняття диспропорцій впливає з його негативної оцінки як різко загрозливого явища. Це зумовлює спрямованість регулюючих інструментів на усунення диспропорцій розвитку регіонів. Наявністю складних невирішених проблем, спричинених диспропорціями соціально-економічного розвитку регіонів України, та потребою системного стратегічного бачення питання регулювання диспропорцій зумовлена актуальність дослідження. Це спонукало до вирішення в дисертаційній роботі наукової проблеми розвитку концептуальних і теоретико-методологічних положень, розроблення методичного інструментарію та практичних рекомендацій для стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів задля надання врегульованості диспропорціям розвитку регіонів і забезпечення структурних зрушень соціально-економічної сфери регіонів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася як органічна складова частина тематичних планів науково-дослідних робіт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД). Результати дослідження зафіксовано в наукових звітах НІСД за темами: «Пріоритети реформування державної регіональної політики» (№ держреєстрації 0115U003113), за якою автором виявлено допустимі межі диспропорцій; «Управлінські та економічні механізми реформування регіональної політики в умовах анексії та тимчасової окупації частини території країни» (№ держреєстрації 0116U001480), у межах якої автором виявлено вплив показників розвитку постконфліктних територій на динаміку диспропорцій; «Механізми активізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад в умовах децентралізації управління» (№ держреєстрації 0117U004183), де автором проаналізовано вплив зміни обсягів місцевих бюджетів на порівняльні показники соціально-економічного розвитку регіонів; «Розвиток регіонів і громад в умовах децентралізації управління» (№ держреєстрації 0118U003515), у рамках якої автором виявлено чинники найбільшого і найменшого впливу на диспропорції; «Чинники стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад України» (№ держреєстрації 0119U001037), під час виконання якої автором надано рекомендації щодо недопущення перетворення нових постконфліктних територій на додаткове джерело поглиблення диспропорцій; «Забезпечення конкурентоспроможності регіонів та громад при зміні територіальної організації влади» (№ держреєстрації 0120U000262), за якою автором сформовано модель та сценарії стратегічного регулювання диспропорцій.

Метою дослідження є розвиток науково-методологічних засад і розроблення аналітико-практичного інструментарію для стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України.

Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

- розкрити сутність і причини виникнення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- розширити понятійно-категоріальний апарат стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів;
- аргументувати способи імплементації теорій регулювання та досвіду регулювання диспропорцій розвитку регіонів інших країн у реаліях України;
- сформулювати концепцію і визначити принципи стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів як основу формування системи регулювання диспропорцій;
- визначити методи та функції стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів;
- обґрунтувати методологічний підхід до стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- розвинути аналітико-методичне забезпечення для оцінювання ефективності регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- удосконалити науково-методичний інструментарій для оцінювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- розвинути методичний підхід до просторово-динамічного оцінювання диспропорцій кластерних угруповань регіонів за сферами життєдіяльності;
- створити аналітико-методичний інструментарій для визначення впливу динамічних факторів на диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів;
- сформулювати інформаційно-аналітичне забезпечення інтерпретації показників диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів;
- реалізувати науково-практичний підхід до оцінювання ефективності стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів;
- розробити сценарії стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- побудувати механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;
- модернізувати інструменти та способи стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України.

Об'єкт дослідження – диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України.

Предмет дослідження – концептуальні та теоретико-методологічні положення і прикладний інструментарій стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України.

Методи дослідження. Теоретичне та методологічне підґрунтя дисертації складають наукові праці вітчизняних і закордонних вчених, економічні теорії, концепції регіонального розвитку, нормативно-правове поле України. У дослідженні використано такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як *теоретичне узагальнення* – для систематизації та подальшого розвитку теоретичних основ регулювання диспропорцій; *наукова абстракція* – для розроблення концепції стратегічного регулювання диспропорцій розвитку

регіонів; *гносеологічний аналіз* – для розгляду дефініцій понять; *порівняння* – для впорядкування понятійно-категоріального апарату дослідження; *генетичний* – для виявлення генезису понять; *причинно-наслідковий* – при визначенні причин виникнення диспропорцій розвитку регіонів та впливу на них різних чинників; *порівняння та аналогії* – при розробці способів імплементації досвіду регулювання диспропорцій; *формалізації* – для розроблення методичних підходів до оцінювання диспропорційності та способів її регулювання; *системного аналізу і синтезу* – при визначенні чинників впливу на динаміку диспропорцій; *порівняльного аналізу* – для визначення співставності та відмінності характеристик диспропорцій; *статистичного аналізу* – для кількісної характеристики чинників, що впливають на показники диспропорцій, та визначення їх зміни в часі; *економетричні методи* дисперсії, головних компонент, факторного, кластерного, кореляційного аналізу, нечіткої логіки – для розрахунків показників диспропорцій, їх групуванні, виявленні взаємозалежності показників диспропорцій та впливу на них різних чинників; *когнітивно-імітаційного моделювання* – при побудові динамічної моделі та сценаріїв стратегічного регулювання диспропорцій; *системно-структурного аналізу* – при розробленні механізму стратегічного регулювання диспропорцій; *картографічний* – для зображення результатів економетричного аналізу показників розвитку економіки та соціальної сфери регіонів; *графічний* – для надання наочності практичним результатам дослідження.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, наукові та аналітичні доповіді, матеріали науково-практичних конференцій, монографії, вітчизняні та зарубіжні періодичні видання, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в розробленні та розвитку концептуальних і теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо розв’язання проблем стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. Найсуттєвішими теоретичними та практичними результатами, які характеризують наукову новизну, є такі:

вперше:

- обґрунтовано методологічні засади використання позитивних рис диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів на підставі розгляду сутності цих диспропорцій через призму виявлення їх конструктивного впливу на соціально-економічну структуру регіону та міжрегіональні зв’язки, що змінює детермінуючу парадигму подолання диспропорцій на парадигму їх використання і регулювання;

- запропоновано методологічний синергетично-діяльнісний підхід до стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, який полягає в поєднанні синергетичного підходу до оцінювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та розроблення ефективних засад впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур на диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів, що дає можливість регулювати показники диспропорцій

розвитку регіонів для сприяння позитивним структурним зрушенням соціально-економічної сфери регіонів;

- розроблено аналітико-методичний інструментарій для визначення впливу динамічних факторів на диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою кореляційного та факторного аналізу на підставі введення понять каталізатора та уповільнювача диспропорцій розвитку регіонів і визначення їх як п'ятнадцяти показників соціально-економічного розвитку регіонів, що справляють найбільший позитивний (каталізатор) і негативний (уповільнювач) вплив на диспропорції розвитку регіонів, та інформаційно-аналітичний інструментарій інтерпретації показників диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів методом нечіткої логіки на підставі виявлення зв'язку між каталізаторами та уповільнювачами диспропорцій та рівнем диспропорцій розвитку регіону. На цій основі виявлено регіони з катастрофічним, регульованим та допустимим рівнем диспропорцій соціально-економічного розвитку;

- застосовано когнітивно-імітаційну модель для стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів на основі побудованих залежностей між каталізаторами та уповільнювачами диспропорцій розвитку регіонів, рівнем диспропорцій розвитку регіонів і прогнозованими інтегральними показниками соціально-економічного розвитку регіонів, що дало змогу здійснити сценарне моделювання стратегій регулювання диспропорцій розвитку кожного регіону України.

удосконалено:

- концепцію стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, яка, на відміну від існуючих, базується на розкритті позитивних проявів диспропорцій розвитку регіонів, доведенні необхідності їх стратегічного регулювання, визначенні цілей та обмежень стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів і заходів з подолання обмежень, та систему стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, у якій на підставі взаємоузгодження інтересів органів влади, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур при стратегічному регулюванні диспропорцій запропоновано низку принципів, методів та функцій стратегічного регулювання диспропорцій;

- понятійно-категоріальний апарат стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, у якому, на відміну від існуючих, визначення стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів акцентує увагу на необхідності ефективно використовувати такі диспропорції й трактується як цілеспрямований тривалий вплив у визначеному періоді часу та у межах заданих кількісно-якісних параметрів на розміри диспропорцій розвитку регіонів, що ґрунтується на розробленому інструментарію їх оцінювання та інтерпретації для ефективного їх використання, інтенсифікації економічного розвитку, підвищення його якості, проведення ефективних структурних змін соціально-економічної сфери регіонів;

- науково-методичний інструментарій оцінювання диспропорцій розвитку регіонів, який, на відміну від існуючих, реалізується у чіткому алгоритмі, що передбачає виявлення показників диспропорцій розвитку регіонів у різних сферах

у динаміці, оцінювання внутрішньорегіональних диспропорцій на ґрунті співставлення кількісних параметрів, що характеризують наявність початкових можливостей регіону та їх використання, визначення міжрегіональних диспропорцій в країні, встановлення причин диспропорцій розвитку регіонів;

- аналітико-методичне забезпечення оцінювання ефективності регулювання диспропорцій, що, на відміну від існуючих, передбачає детальний аналіз ефективності державного впливу на масштаби диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів з метою виявлення сфер для державного регулювання, в яких стратегічне регулювання диспропорцій розвитку регіонів низкою прямих і непрямих методів матиме ефект недопущення поглиблення диспропорцій розвитку регіонів. На цій основі запропоновано використання адаптивної моделі стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, базованої на вимірюванні впливу позитивних і негативних наслідків диспропорцій на показники соціально-економічного розвитку регіонів та використанні сценаріїв базового, помірнього, посиленого і шокового впливу на диспропорції розвитку регіонів;

- механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, який, на відміну від існуючих, базується на чіткій логіці визначення, оцінювання, інтерпретації та моделювання динаміки диспропорцій розвитку регіонів і забезпеченні узгодженої діяльності органів влади, місцевого самоврядування та бізнес-структур при визначенні стратегій та методів регулювання диспропорцій розвитку регіонів, що дає змогу реалізувати ефективні сценарії стратегічного регулювання диспропорцій кожного регіону та сформуванню напрямів модернізації такого регулювання з урахуванням умов та чинників поглиблення диспропорцій (депресивність території, невикористання наявного потенціалу, перенасиченість ресурсами);

дістало подальшого розвитку:

- підходи до систематизації та узагальнення теорій регулювання диспропорцій розвитку регіонів, що доповнені покладанням в основу виокремлення і групування цих теорій трьох визначальних чинників впливу на диспропорції розвитку регіонів – державне регулювання, ринкове саморегулювання й технологічний детермінізм, що дозволяє підбирати директивні, індирективні, регулятивні та індикативні методи регулювання диспропорцій розвитку регіонів залежно від їх масштабів та на їх основі формувати сценарії регулювання диспропорцій розвитку регіонів;

- сутнісні характеристики диспропорцій розвитку регіонів на основі доповнення критеріїв їх визначення такими, як сприйняття управлінського впливу, просторового виміру можливостей коригування розмірів диспропорцій, впливу на якість розвитку та ризику соціально-економічної стабільності, походження, способів вияву, впливу на соціально-економічну структуру регіону та країни, що уможливило розширення класифікації видів диспропорцій розвитку регіонів і формування різних стратегій регулювання диспропорцій розвитку регіонів – скорочення, утримання на визначеному рівні, згладжування і оптимального використання;

- науково-практичний підхід до просторово-динамічного оцінювання диспропорцій кластерних угруповань регіонів, сформованих за рівнями диспропорцій розвитку регіонів у різних сферах життєдіяльності, що доповнено оцінюванням показників диспропорцій розвитку регіонів у просторі та часі методами кластерного, дискримінантного та дисперсійного аналізу; це дозволило визначити індикатори диспропорцій за сферами життєдіяльності, використати діапазони зміни значень коефіцієнта варіації для визначення перевищення певних рівнів диспропорцій у конкретних показниках, ранжувати регіони за рівнем диспропорційності і розробити сценарії стратегічного регулювання диспропорцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій. Наукові результати дисертації прикладного характеру застосовано в роботі наукових та освітніх закладів і місцевих органів виконавчої влади: (1) при виконанні науково-дослідної теми кафедри економічної теорії Тернопільського національного економічного університету МОН України «Структурні, інституціональні та фінансові дисбаланси в глобальній економіці: традиційні та нові виклики політиці та бізнес-стратегіям» (довідка № 126-26/2339 від 07.12.2018) враховані такі результати наукових досліджень – сформовано систему регулювання диспропорційності регіонів України, яка включає аналіз нормативно-правового забезпечення впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на диспропорційність розвитку регіонів, формування засобів оцінювання ефективності регулювання регіональної диспропорційності, опрацювання рекомендацій щодо використання ефективних регулятивних інструментів впливу на регіональну диспропорційність; (2) результати використано при підготовці аналітичної записки «Інструменти формування господарського простору регіонів України в умовах часткової тимчасової окупації територій Сходу України», виконаної в межах НДР «Чинники стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад України» (№ держреєстрації 0119U001037) та надісланої до центральних органів виконавчої влади України (довідка № 293/524 від 23.07.2019): проаналізовані закономірності щодо впливу виключення економічно розвинених територій з господарського обігу на розростання нерівномірності доводять необхідність вироблення стратегій регулювання диспропорційності; (3) результати дослідження щодо державного регулювання розвитку регіональної економіки, зменшення диспропорційності соціально-економічних показників розвитку регіонів, удосконалення Державної стратегії регіонального розвитку та стратегій розвитку регіонів, розроблення інструментів збільшення інвестиційної привабливості регіонів та удосконалення міжбюджетних відносин використано в навчальному процесі кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну МОН України (довідка № 04-71/3079 від 26.12.2018) при підготовці навчально-методичних рекомендацій для дисциплін «Економічна теорія», «Макроекономіка», «Мікроекономіка» та науковій діяльності студентів, аспірантів, викладачів університету; (4) при проведенні семінарів в Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ при Президентові України (довідка № 23-11/520 від 18.12.2018) «Державна регіональна політика»,

«Управління територіальним розвитком», «Забезпечення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування», «Політика регіонального розвитку в Україні: пріоритети та шляхи реалізації», «Особливості регіонального розвитку в умовах децентралізації» були оприлюднені теоретико-методологічні підходи до вивчення впливу децентралізації на економіку регіонів, міжрегіональні соціально-економічні взаємозв'язки, динаміку диспропорційності показників соціально-економічного розвитку; представлено апробацію методів і моделей прогнозування індикаторів диспропорцій, подано пропозиції до формування стратегій регулювання диспропорцій розвитку регіонів; (5) використано при викладанні лекцій за темою «Просторовий розвиток і регіональні диспропорції» у Міжнародному інституті бізнесу та дипломатії (м. Париж, Франція) студентам МВА на семінарі «Політика згуртованості ЄС: підхід належного врядування» (дистанційний формат) за підтримки міжнародної асоціації «InterRegioNovation» (довідка № 812 від 16.03.2020): автором запропоновано підходи до прогнозування динаміки диспропорцій розвитку регіонів на основі комбінування стратегічного планування та регулювання інвестиційної активності; (6) використовуються при підготовці нормативних документів Запорізької області (довідка Запорізької обласної державної адміністрації № 08-32/1033 від 14.04.2020) сформовані правила відповідності між каталізаторами та уповільнювачами розвитку Запорізької області і диспропорціями соціально-економічного розвитку області, які застосовуються під час визначення напрямів структурних перетворень в економіці області.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, в якій викладено авторський підхід до розроблення й реалізації стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. Теоретичні положення, розробки прикладного характеру, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. У роботі використано лише отримані особисто автором положення наукових праць. У працях у співавторстві внесок автора вказано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, висновки і рекомендації, наукова новизна, викладені в дисертації, отримали апробацію в доповідях і виступах у 26 вітчизняних та закордонних наукових конференціях: «Reinvention Regions in the Global Economy» (2003, Pisa, Italy), «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна» (Тернопіль, 2011), «Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях. Перші регіональні та муніципальні читання» (Тернопіль, 2011), «Regional Development and Policy – Challenges, Choices and Recipients» (Newcastle upon Tyne, UK, 2011), «Теорія та практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем» (Івано-Франківськ, 2011 та 2015), «Sustaining regional futures» (Beijing, China, 2012), «Social sciences for regional development: Impact of the financial capital on the region's economic competitiveness» (Daugavpils, Latvia, 2012), «Shape and be shaped: the future dynamics of regional development» (Tampere, Finland, 2013), «From vulnerable places to resilient territories: the path to sustainable development» (Fortaleza, Brazil, 2014), «Diverse

regions: building resilient communities and territories» (Izmir, Turkey, 2014), «Регион-2014: стратегія оптимального розвитку» (Харків, 2014), «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю» (Черкаси, 2014), «Global growth agendas: regions, institutions and sustainability» (Piacenza, Italy, 2015), «Социально-экономическое развитие организаций и регионов Беларуси: эффективность и инновации» (Витебск, Республика Беларусь, 2015), «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (Klaipeda, Lithuania, 2016), «Dezvoltarea sistemelor sociale si economice intrun mediu competitive la nivel global» (Development of social and economic systems in a global competitive environment) (Chisinau, Moldova, 2016), Annual Meetings of AAG (San Francisco, CA, USA, 2016; Boston, MA, USA, 2017, New Orlean, LA, USA, 2018), «Cities and Regions: managing growth and change» (Atlanta, GA, USA, 2016); «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (Київ, 2016); «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки» (Полтава, 2017), «A World of Flows – Labour Mobility, Capital and Knowledge in an Age of Global Reversal and Regional Revival» (Lugano, Switzerland, 2018), «Тенденції розвитку економіки у 2018 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти» (Одеса, 2018), «Problems of Infocommunication: science and technology: IEEE International scientific-practical conference» (Київ, 2019), «Адміністративно-територіальні vs економічно-просторові кордони регіонів?» (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення, висновки і результати дослідження опубліковано у 68 працях обсягом 68,51 д.а., де особисто автору належать 47,90 д.а.: 1-й одноосібній монографії обсягом 18,7 д.а., 7-ти колективних монографіях (з них 1 – зарубіжна) обсягом 24,64 д.а., де особисто автору належать 5,9 д.а.; у 34 наукових статтях (у т. ч. 30 одноосібних) обсягом 21,27 д.а., де особисто автору належать 19,4 д.а. (з них 20 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз обсягом 13,94, автору належать 13,35 д.а.); у 26 матеріалах науково-практичних конференцій (обсягом 3,9 д.а., що належать особисто автору).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 551 сторінка, обсяг основного тексту – 484 сторінки. Робота містить 58 таблиць, 57 рисунків, список використаних джерел із 399 найменувань, 16 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, наведено результати апробації та публікації.

У першому розділі «**Теоретичні засади стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів**» розкрито диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів як суттєву проблему консолідації економічного простору держави; сформовано науково-теоретичні засади та проаналізовано понятійно-категоріальний апарат стратегічного

регулювання диспропорцій розвитку регіонів; досліджено теорії регулювання диспропорцій та досвід інших країн з регулювання диспропорцій.

Продемонстровано множинність підходів до трактування поняття «регіон», «диспропорції», «регулювання», «стратегічне регулювання». На підставі розглянутих підходів подано авторські визначення. Диспропорційність – постійна значна за розмірами модифікація соціально-економічних характеристик розвитку регіонів під дією комплексного впливу зміни у використанні ресурсів і засобів виробництва та результатів господарювання в межах однієї країни; диспропорції – суттєві відмінності між показниками соціально-економічного розвитку, що спостерігаються упродовж тривалого часу, спричинені різницею природно-ресурсного потенціалу та недосконалістю політики регулювання розподілу ресурсів, мають загрозливий характер для цілісного розвитку господарства країни, потребують застосування регулювального впливу з метою недопущення розростання тенденцій економічного уособлення регіонів, порушення єдиного господарського простору, зростання відмінностей у показниках життєвого рівня населення та з метою досягнення збалансованого розвитку; стратегічне регулювання диспропорцій розвитку регіонів – це цілеспрямований тривалий вплив у визначеному періоді часу та у межах заданих кількісно-якісних параметрів на розміри диспропорцій, що ґрунтується на розробленому інструментарію їх оцінювання та інтерпретації для ефективного їх використання, інтенсифікації економічного розвитку, підвищення його якості, проведення ефективних структурних змін соціально-економічної сфери регіонів.

З огляду на тривале невирішення проблеми диспропорційності та відсутність механізмів її регулювання, доведено необхідність різнобічного дослідження причин появи та поглиблення диспропорцій. Унаочнено, що диспропорції мають дві сутнісні характеристики – об'єктивність виникнення й розвитку та здатність до регулювання, що складає теоретичний і практичний базис для дослідження. Обґрунтовано, що диспропорції соціально-економічного розвитку як іманентно властиві сутнісні характеристики регіональної економіки є не лише загрозою для стабільного розвитку регіонів. Вони володіють значним потенціалом для активізації розвитку регіональних господарств, використання ресурсів і стимулювання економічного зростання регіонів. Отже, використання диспропорцій є метою їх стратегічного регулювання.

Для опрацювання теоретичних засад стратегічного регулювання диспропорцій проаналізовано економічні теорії, що згруповано за поглядами на основний чинник регулювання економіки: ті, які доводять стихійність впливу на регіональну економіку та її пропорції; ті, які доводять необхідність справляння сильного управлінського впливу на пропорції економіки регіонів; ті, відповідно до яких структурні зрушення в економіці регіонів зумовлені передусім технологічними змінами. На основі класифікації обґрунтовано важливу причину диспропорцій – слабка здатність окремих регіонів використовувати зовнішні ресурси, регулювати їхній рух і застосовувати інновації.

Доведено, що оскільки динаміка диспропорційності в Україні перебуває під впливом загальносвітових тенденцій, то для вироблення підходів до стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів необхідно дослідити закордонний

досвід впливу на диспропорції з метою його подальшої імплементації. Подібні проблеми регіонального розвитку: депресивність територій, відсутність стимулів активізації місцевого виробництва, – є спільними для країн, тому пошук інструментів їх вирішення є загальним завданням регулювання диспропорцій.

У другому розділі **«Методологічні основи стратегічного регулювання диспропорцій розвитку соціально-економічної сфери регіонів»** обґрунтовано необхідність узгодження інтересів держави, регіонів і суб'єктів господарювання під час розроблення стратегій регулювання диспропорцій; сформовано методологію побудови механізму стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів і визначено його складники; запропоновано методологічний підхід до стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

Обґрунтовано, що держава є вагомим суб'єктом регіональної політики і регулювання диспропорцій розвитку регіонів, вона формує контури взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та бізнес-структур через встановлення для них правил діяльності та меж узгодження інтересів. У такому єдиному гнучкому середовищі формується система і механізм стратегічного регулювання диспропорцій та інструменти, що включені до них.

Визначено, що методологічні засади формування механізму стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів складаються зі взаємно пов'язаних принципів, методів і функцій стратегічного регулювання диспропорцій. Їх розроблення сприяє формуванню цілісної схеми впливу на економічні та соціальні диспропорції. На принципах (врахування інтересів зацікавлених сторін та їх узгодження, самостійності й незалежності, самозабезпечення, досягнення паритетності методів регулювання, партнерства, оптимальності, здатності сприймати управлінський вплив, відповідальності, винятковості, логічної послідовності) конструюється система регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

Зі значної ролі держави в регіональній політиці випливає необхідність окреслення методів державного регулювання диспропорцій. Вони спираються на тип відносин між державою та регіонами щодо реалізації регіональної політики та узгодження управлінських державного і регіонального інтересів та бізнес-інтересів. Залежно від ролі методів запропоновано їх класифікацію: прямі та непрямі; внутрішні (вбудовані) і зовнішні (запозичені); стимулюючі, дестимулюючі (рестриктивні) і нейтральні; нейтралізації і «підтягнення»; вихідні й постфактум; короткострокові й довгострокові; визначені у нормативно-правових актах і неунормовані. Для вибору варіанту використання диспропорцій, ресурсів та інструментів їх регулювання запропоновано низку функцій регулювання диспропорцій: розподільчу, нормативну, дистрибутивну (алокативну), вирівнюючу, стимулюючу, регулюючу, безпеки сталого розвитку.

Визначення основ механізму регулювання диспропорцій вимагає означення ключових моментів: мети регулювання диспропорцій (забезпечення рівності показників чи усунення пікових значень), часових меж регулювання диспропорцій розвитку (короткостроковий підхід – для подолання критичних розмірів диспропорцій, довгостроковий – для їх регулювання і використання); методів регулювання диспропорцій (від сильного прямого державного впливу до

застосування індикативних методів). Доведено, що стратегічне регулювання диспропорцій має відбуватися 1) за критерієм Парето-ефективності (умови розвитку одного регіону не можна поліпшити без погіршення умов розвитку іншого); 2) у результаті децентралізації влади, що змінює сутність суспільних та економічних відносин в Україні на регіональному рівні й впливає на параметри застосування інструментів регулювання; 3) за моделлю ефективності за П.Самуельсоном – досягнення максимально позитивного результату при використанні мінімальних ресурсів. Практичне втілення цих вимог призводить до необхідності взаємопов'язування різних інструментів регулювання диспропорцій, зокрема регулювання інвестиційної діяльності та бюджетного планування.

В основу регулювання диспропорцій запропоновано покласти розроблений синергетично-діяльнісний підхід, що полягає в поєднанні синергетичного підходу до систематизації диспропорцій із інструментами діяльності інституцій суспільства щодо впливу на показники диспропорцій. Такий підхід змінює детермінуючу парадигму подолання диспропорційності на парадигму її ефективного використання та продуктивного регулювання.

Для теоретико-методологічного оформлення стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України сформовано концепцію їх стратегічного регулювання (рис. 1). Вона базується на синергетично-діяльнісному підході до стратегічного регулювання диспропорцій, кейнсіанській та посткейнсіанській економічній теорії, є складником парадигми сталого розвитку, а її реалізація спрямована на задоволення потреб жителів громад і країни.

У третьому розділі **«Оцінювання диспропорцій економічного та соціального розвитку регіонів в Україні»** запропоновано алгоритм дій щодо регулювання диспропорцій та оцінювання його ефективності, сформовано науково-методичний підхід до характеристики і діагностики диспропорцій, подано методичний підхід до просторово-динамічного оцінювання диспропорцій соціально-економічного розвитку кластерних угруповань регіонів за сферами розвитку.

Запропоновано алгоритм дій відповідно до методів регулювання диспропорцій та оцінювання ефективності впливу на них, що складається з аналізу нормативно-правового забезпечення регулювання диспропорцій в Україні, вимірювання зміни розмірів диспропорцій, формування засобів оцінювання ефективності регулювання диспропорцій, опрацювання інструментів впливу на диспропорції розвитку регіонів. Продемонстровано, що початковою причиною диспропорційності є депресивний розвиток регіонів. Виводити регіони з депресивного стану пропонується за допомогою стимулювальних механізмів, зокрема надання пільгових умов системоутворювальним підприємствам і створення точок зростання, фінансового вирівнювання.

Для ефективного проведення регульованих структурних трансформацій економіки регіону доцільним є аналіз внутрішніх регіональних диспропорцій за низкою показників.

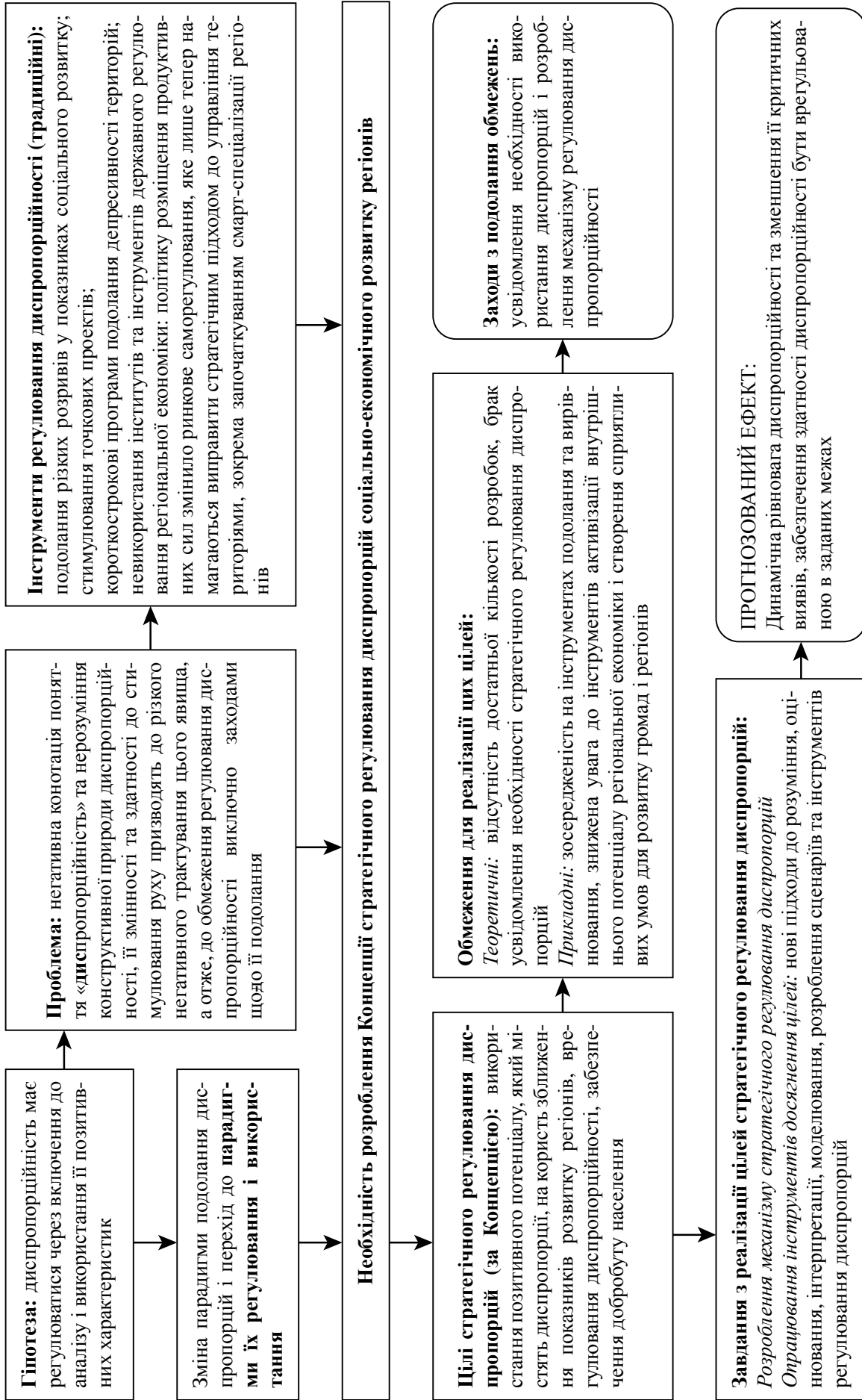

Рис. 1. Структурно-композиційна схема концепції регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

Для аналізу диспропорцій обрано показники, які найбільш ємно характеризують розвиток регіонів, чутливі до змін господарської кон'юнктури та за якими можна оцінити рівень депресивності регіону та впливати на внутрішній потенціал розвитку регіону. Сформовано групи показників диспропорцій розвитку регіонів (рис. 2): загальноекономічні, соціально-демографічні, структурні, соціально-економічні, зовнішньоекономічні, природно-екологічні, виробничі (на рис. 2 X1–X4 – позначення показників), визначені за 11 періодів спостережень (2007-2017 роки). Виявлено, що основним видом диспропорцій розвитку регіонів, що вимагає розроблення методики оцінювання, є соціально-економічні.

Проведено кластерний аналіз диспропорцій розвитку регіонів і виокремлено чотири кластери регіонів за рівнями диспропорцій: високий, середній, низький, проблемний. Здійснено профілювання кластерів (з метою якісного оцінювання диспропорцій за сферами життєдіяльності регіону) у спосіб виділення трьох класів регіонів: з урівноваженими диспропорціями, з контрольованими (стримуваними) диспропорціями, з неконтрольованими (нестримуваними) диспропорціями. На основі методів просторової економетрики оцінено ступінь автокореляції індикаторів диспропорцій сусідніх регіонів і проаналізовано подібність рівня диспропорцій у сусідніх регіонах і стійкість кластерних утворень. У результаті виявлено позитивну просторову автокореляцію майже за всіма показниками диспропорцій регіонів за винятком показників покриття експортом імпорту послуг і співвідношення між обсягом інноваційної продукції та витратами на інновації.

Розрахунки проілюстрували, що більшість регіонів (у середньому 75 %) належать до класу регіонів з контрольованими (стримуваними) загальноекономічними та соціально-демографічними диспропорціями розвитку. Близько 70 % регіонів належать до класу регіонів з урівноваженими диспропорціями розвитку за структурними, соціально-економічними, зовнішньоекономічними, природно-екологічними видами. Урівноважені диспропорції розвитку у виробничій сфері характерні приблизно для 40 % регіонів, 35 % мають неконтрольовані (нестримувані) диспропорції розвитку цієї сфери. Результати кластерного аналізу свідчать, що майже всі регіони України мають нестабільну щодо можливості їх контролю динаміку диспропорцій різних сфер, що доводить необхідність їх регулювання.

Здійснено динамічно-просторове моделювання розпізнавання та прогнозування рівня диспропорцій розвитку регіонів за сферами життєдіяльності за допомогою методу дискримінантного аналізу, яке підтвердило якість проведеної класифікації.

Виділені класи в просторі не перетинаються і мають значні відмінні значення канонічних коренів, визначені за дискримінантними функціями. Показники якості дискримінантних функцій за усіма видами диспропорцій засвідчили високий відсоток правильності віднесення регіонів до певної групи (96–100 %).

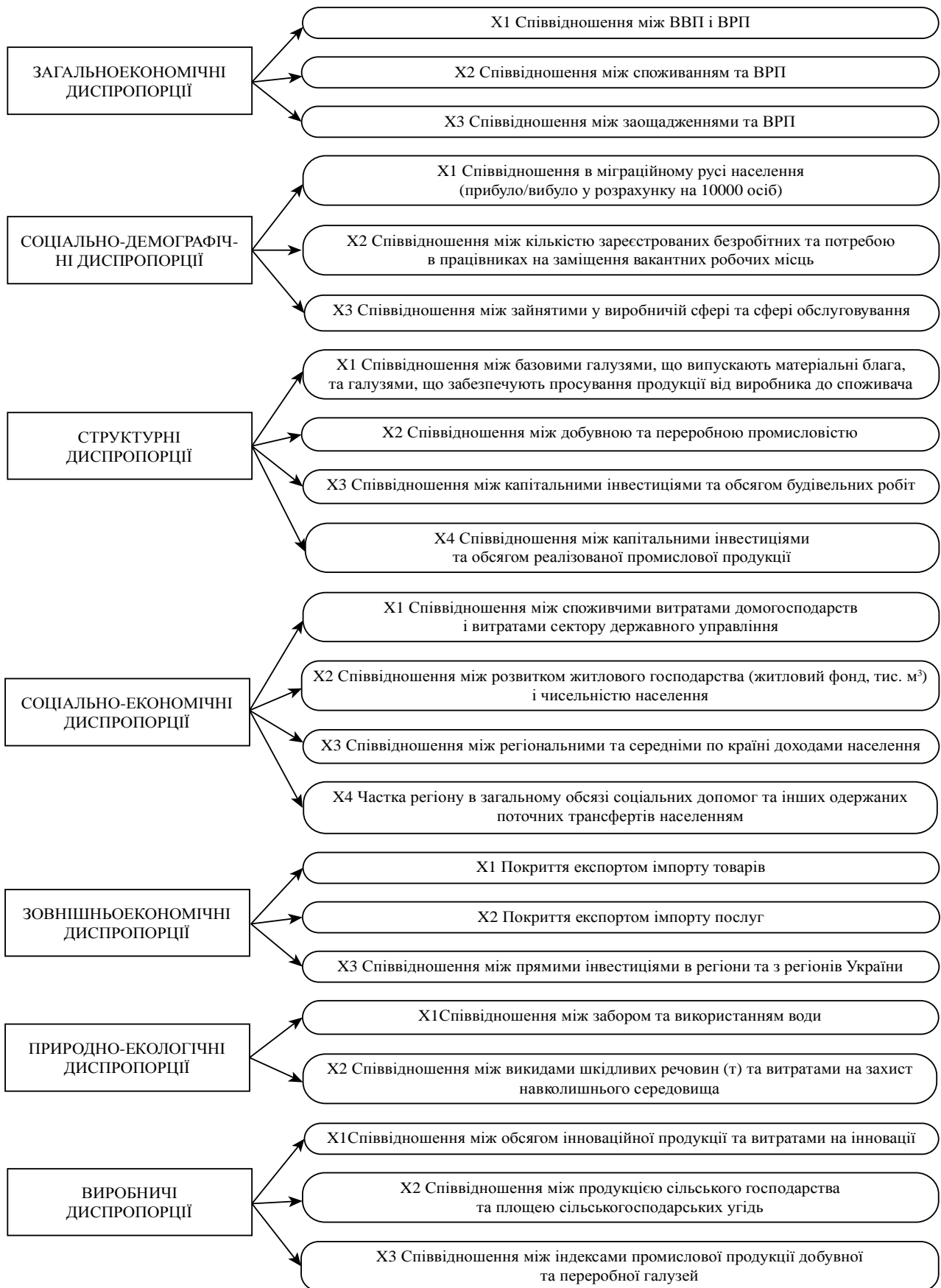

Рис. 2. Система показників для співставлення диспропорцій регіонів за сферами життєдіяльності

За результатами кластерного аналізу, здійсненого на основі дисперсійного аналізу, оцінено варіативність і рівень взаємозв'язків регіонів за індикаторами диспропорцій за сферами життєдіяльності. Статистично достовірний рівень взаємозв'язку встановлено між показниками: загальноекономічних диспропорцій і співвідношення між регіональними і середніми по країні доходами населення (значення факторіальної дисперсії становить 0,56); соціально-демографічних диспропорцій і співвідношення між регіональними і середніми по країні доходами населення (0,74); структурних диспропорцій і співвідношення між заощадженням і валовим регіональним продуктом (0,74); зовнішньоекономічних диспропорцій і співвідношення між викидами шкідливих речовин (t) і витратами на захист навколишнього середовища (0,54); природно-екологічних диспропорцій і співвідношення між заощадженням і валовим регіональним продуктом (0,64). Двофакторний дисперсійний аналіз виявив статистично достовірний вплив (0,73) тільки для комбінації структурних і природно-екологічних диспропорцій та співвідношення між заощадженням і валовим регіональним продуктом. Такий інструментарій стане у пригоді під час прийняття рішень щодо усунення чинників, що надмірно збільшують диспропорції.

У четвертому розділі **«Методичне забезпечення стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів в Україні»** сформовано аналітико-методичний інструментарій для визначення впливу динамічних факторів на диспропорції розвитку регіонів; використано метод нечіткої логіки для інтерпретації показників диспропорцій розвитку регіонів; запропоновано науково-практичний підхід до моделювання системи стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

Виявлено ключові фактори, які обумовлюють наявність диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Для їх опису введені поняття каталізатора та уповільнювача диспропорцій. Каталізаторами соціально-економічного розвитку є соціально-економічні показники, що справляють найбільший позитивний вплив на рівень диспропорцій. Уповільнювачами – соціально-економічні показники, що справляють найбільший негативний вплив на рівень диспропорцій. Зважання на вибіркового характер дії каталізаторів і уповільнювачів дозволяє уникнути стимулювання несуттєвих факторів і знизити витрати на досягнення прогнозованого рівня розвитку регіону.

Визначено каталізатори та уповільнювачі диспропорцій, що впливають на інтегральний показник диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Для співставності отриманої інформації дані нормовано за всім часовим інтервалом (2002–2017 рр.) та згруповано методом головних компонент. У результаті отримано діапазони каталізаторів і уповільнювачів розвитку регіонів. Здійснено вибір параметрів діагностичного оцінювання рівня диспропорцій розвитку регіонів і обчислено інтегральний показник диспропорцій за допомогою зваженого таксономічного методу. Інтегральний показник обчислено спочатку для кожної групи параметрів для заданого періоду, потім для економічного та соціального складника загалом. За

результатами проранжовано регіони та проаналізовано зміну їх стану стосовно інших регіонів упродовж досліджуваного періоду (табл. 1).

Проведено факторний і кореляційний аналіз, на основі яких обрано п'ятнадцять показників найбільшого впливу на диспропорції розвитку регіонів (каталізаторів та уповільнювачів): десять є показниками соціального розвитку (s), п'ять – економічного (e). Факторний аналіз засвідчив, що поміж економічних факторів на інтегральний індекс диспропорцій впливають переважно фактори макроекономічного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, пряме іноземне інвестування. Наявність лише цих факторів пояснюється нестабільністю внутрішнього ринку в Україні. У табл. 2 наведено соціально-економічні каталізатори та уповільнювачі диспропорцій розвитку регіонів, виявлені в результаті аналізу. Важливо, що показники соціальної групи s_2 та s_3 (міграційний приріст/скорочення населення та природний приріст/скорочення населення) одночасно є як каталізаторами (у разі приросту населення) та уповільнювачами (у разі скорочення) розвитку регіону. Виявлено, що найбільший вплив на формування диспропорцій регіонального розвитку справляють імпорт товарів і послуг на 1000 осіб, прямі інвестиції на 1000 осіб.

Метод нечіткої логіки, застосований до інтерпретації показників диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, є доцільним з огляду на ймовірнісну природу виникнення диспропорцій через вплив можливих каталізаторів та уповільнювачів диспропорцій розвитку регіонів. Багатошарова мережа оцінювання рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів є системою лінгвістичних змінних (параметрів моделі), сформованою на універсальних множинах і нечітких термінах. Використання нейронномережевого аналізу для показників диспропорцій розвитку регіонів за відсутності обмежень вхідної інформації дозволило отримати кореляційні висновки про соціально-економічний розвиток регіонів.

Визначено діапазони, лінгвістичні змінні та функції належності для значень рівня диспропорцій кожного регіону. Для змінних-каталізаторів кожен діапазон розбито на три інтервали, які відповідають лінгвістичним змінним «Помірний вплив каталізатора», «Сильний вплив каталізатора», «Надмірний вплив каталізатора». Для змінних-уповільнювачів уведено лінгвістичні змінні: «Слабкий вплив уповільнювача», «Агресивний вплив уповільнювача», «Катастрофічний вплив уповільнювача». Визначено лінгвістичні змінні відповідно до діапазону змін певного показника: «Допустимий рівень диспропорцій», «Регульований рівень диспропорцій», «Катастрофічний рівень диспропорцій».

Спираючись на визначені діапазони факторів і побудовані функції належності, сформовано правила відповідності – нечіткого логічного виводу за алгоритмом Мамдані – між каталізаторами/уповільнювачами та рівнем диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, якими описано якісні зв'язки між факторами.

Таблиця 1

Ранжування регіонів за інтегральним показником диспропорцій соціально-економічного розвитку (2002–2017 рр.)

Регіон/Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
АР Крим	21	23	22	25	25	23	22	22	21	23	22	21	Н/Д*	Н/Д	Н/Д	Н/Д
Вінницька	18	21	19	20	20	24	24	25	24	21	24	22	17	15	17	19
Волинська	11	14	12	12	10	10	11	14	14	12	14	12	11	12	11	11
Дніпропетровська	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	4	4	5	3
Донецька	8	7	8	8	8	7	7	8	7	7	9	8	Н/Д	24	24	17
Житомирська	22	19	23	24	21	19	23	23	20	21	21	23	20	22	19	21
Закарпатська	15	13	13	15	15	13	13	15	14	13	13	13	10	12	10	10
Запорізька	5	5	5	5	5	5	5	6	6	6	6	7	8	7	7	8
Івано-Франківська	8	11	10	10	11	12	12	11	11	11	10	10	9	9	9	9
Київська	13	9	9	9	9	9	6	5	5	3	4	2	2	2	2	2
Кіровоградська	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	22	22	19	23
Луганська	18	20	16	11	12	11	10	10	10	9	11	11	Н/Д	25	25	25
Львівська	6	6	7	6	7	8	8	7	7	7	7	6	5	5	3	6
Миколаївська	11	12	15	14	14	15	15	12	12	14	16	15	13	11	12	12
Одеська	3	4	4	4	4	4	3	4	4	5	5	5	6	8	8	5
Полтавська	7	8	6	7	6	6	9	9	9	10	8	9	7	6	6	7
Рівненська	13	15	13	16	16	16	18	18	18	20	19	17	17	19	16	18
Сумська	23	25	24	20	21	21	19	19	17	17	18	18	16	16	12	14
Тернопільська	16	17	20	19	21	21	16	15	16	16	17	18	14	14	15	15
Харківська	2	2	2	2	3	3	4	3	3	4	3	4	3	3	4	4
Херсонська	24	24	25	23	24	25	25	23	25	26	26	25	20	19	21	22
Хмельницька	24	21	20	22	19	19	20	21	22	24	23	23	19	18	21	20
Черкаська	17	16	17	17	17	17	17	19	22	17	15	15	14	16	18	16
Чернівецька	10	10	11	12	12	14	14	12	13	15	12	13	12	10	14	13
Чернігівська	26	26	26	26	26	26	26	26	26	25	25	26	23	21	23	24
м. Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
м. Севастополь	20	18	18	18	18	18	20	17	19	19	20	20	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д

*Примітка: н/д – немає даних

Таблиця 2

Соціально-економічні каталізатори та уповільнювачі диспропорцій розвитку регіонів України

Позначення	Показник	Характер впливу	Позначення	Показник	Характер впливу
Соціальні каталізатори/уповільнювачі розвитку					
s2	Міграційний приріст/скорочення населення (на 1000 осіб)	Каталізатор/уповільнювач	s27	Кількість докторантів (на 100 000 осіб населення)	Каталізатор
s3	Природний приріст/скорочення населення (на 1000 осіб)	Каталізатор/уповільнювач	s30	Кількість лікарів усіх спеціальностей (на 10 000 населення)	Каталізатор
s8	Кількість розлучень (на 1000 осіб населення)	Уповільнювач	s36	Середньомісячна заробітна плата реальна, грн	Каталізатор
s10	Середній розмір реальної призначеної щомісячної пенсії (за віком), грн	Каталізатор	s39	Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	Каталізатор
s11	Кількість пенсіонерів (на 1000 осіб населення)	Уповільнювач	s17	Питома вага загальної площі, на якій здійснюється гаряче водопостачання, %	Каталізатор
Економічні каталізатори/уповільнювачі розвитку					
e2	Валовий регіональний продукт, млн грн	Каталізатор	e11	Обсяги викидів діоксиду сірки, на 1 км ² площі регіону, кг	Уповільнювач
e9	Прямі інвестиції (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	Каталізатор	e16	Експорт товарів і послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	Каталізатор
e17	Імпорт товарів та послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США				Уповільнювач

На основі сформованих правил відповідно до рівнів каталізаторів/уповільнювачів побудована система виводить чисельне значення зміни фактору-наслідка – рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку. Відповідно до правил здійснено прогнозування рівня диспропорцій конкретного регіону, моделювання зв'язку між каталізаторами (уповільнювачами) та рівнем диспропорцій розвитку регіонів, що є основою подальшого моделювання. У табл. 3 наведено результати моделювання рівня диспропорцій розвитку для кожного регіону за алгоритмом Мамдані – регіони згруповано за отриманим прогнозним рівнем диспропорцій.

Таблиця 3

Групування регіонів України за результатами нечіткого моделювання впливу факторів-каталізаторів та факторів-уповільнювачів розвитку на рівень диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

Рівень диспропорцій	Регіон
Регульований	Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Львівська, Харківська, Чернігівська
Допустимий	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська
Катастрофічний	Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Чернівецька, м. Київ

За розрахунками рівня диспропорційності регіонів сформовано загальні критерії побудови моделі стратегічного регулювання диспропорцій. Для моделювання використано положення теорій державного регулювання та види регулювання – директивне, індирективне, регулятивне, індикативне. Стратегії регулювання диспропорцій можуть варіюватися від найслабшого регулювання – індикативного, через регулятивне та індирективне до найсильнішого – директивного. Ефективність регулювання диспропорцій залежить як від виду регулювання, так і від правильності його застосування до регулювання конкретних показників. Види стратегій регулювання диспропорцій розвитку регіонів подано у табл. 4.

Таблиця 4

Стратегії регулювання диспропорцій розвитку регіонів залежно від видів регулювання

Вид регулювання	Ефективність	Стратегія
Директивне	Відповідність результатів поставленим завданням	Стратегія скорочення диспропорцій
Індирективне	Наближення результатів до поставлених завдань	Стратегія утримання диспропорцій на визначеному рівні
Регулятивне	Досягнення керованості результатів	Стратегія згладжування диспропорцій
Індикативне	Поліпшення результатів	Стратегія оптимального використання диспропорцій

Вибір стратегії регулювання диспропорційності ґрунтується на кількісних методах прогнозування і передбачає розроблення сценаріїв моделювання регулювання диспропорцій. Доведено, що до регулювання диспропорцій варто застосовувати адаптаційну модель як найбільш прийнятну для сучасного періоду реалізації регіональної політики. Втім, частина заходів регулювання має спрямовуватися на стимулювання креативного зростання проблемних регіонів.

У п'ятому розділі «Концептуальні засади стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України» розроблено когнітивно-імітаційну модель для стратегічного регулювання

диспропорцій розвитку регіонів і запропоновано механізм стратегічного регулювання диспропорцій, основою якого є сценарії регулювання диспропорцій для кожного регіону України; надано низку рекомендацій з удосконалення системи стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів в Україні.

Завдання щодо формування параметрів управлінського впливу на множину визначених соціально-економічних каталізаторів та уповільнювачів розвитку регіонів з боку держави та прогнозування наслідків цих впливів на рівень диспропорції та показники конкретного регіону вирішено з використанням сценарного підходу на основі когнітивно-імітаційної моделі взаємозв'язку вказаних показників і методів сценарного моделювання. Базою розрахунків стали інтегральні показники рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Основні завдання когнітивно-імітаційного моделювання сценаріїв регулювання диспропорцій наведено на рис. 3.

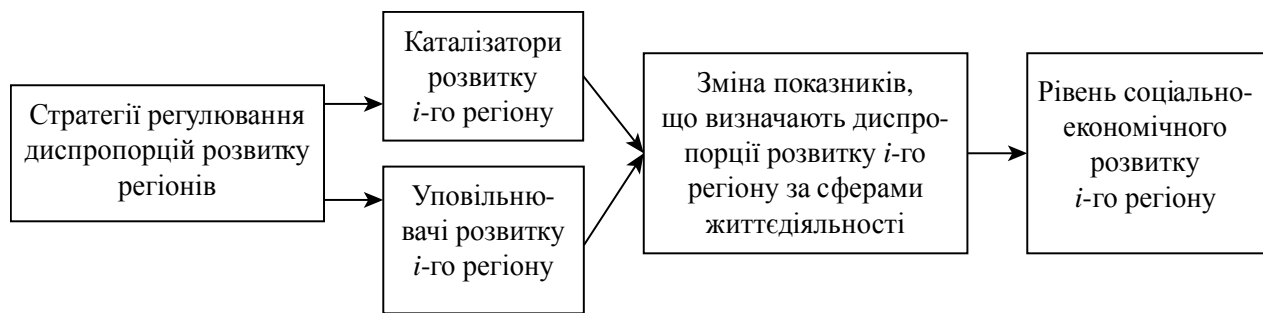

Рис. 3. Узагальнена схема когнітивно-імітаційної моделі реалізації сценаріїв регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

Основою формування імітаційної моделі є когнітивна карта, побудована у вигляді функціонального графу (рис. 4), в якій реалізовано зв'язки між елементами досліджуваної системи для прогнозування оцінки рівня диспропорцій розвитку регіону. На рис. 5 каталізатори/уповільнювачі (екзогенні фактори) (s – соціальної сфери, e – економічної) розташовані в колах; сфери розвитку, на які впливає фактор (наприклад, $ZovnED$ – зовнішньоекономічна діяльність) – у шестикутниках; показники диспропорцій, що підпадають під вплив фактора, позначені x_n , де n – рік; дискримінантні змінні, що відповідають дискримінантним функціям віднесення регіону до певного класу за рівнем диспропорцій конкретної сфери регіону – у ромбах (D); інтегральний рівень соціально-економічного розвитку регіону – у трикутнику ($I_{(i)}$, де i – регіон).

На основі функціонального графу побудовано динамічну модель регулювання диспропорцій розвитку регіонів з використанням методу системної динаміки Дж. Форрестера. Модель містить такі типи змінних: рівні (накопичувачі); потоки; функції рішень; канали інформації, що поєднують функції рішень із рівнями. При цьому функції рішень (рівняння темпів) зображуються як правила поведінки, що характеризують вплив інформації про

значення рівнів на ухвалення рішень, пов'язаних зі значеннями темпів, що своєю чергою є основою для ухвалення управлінських рішень.

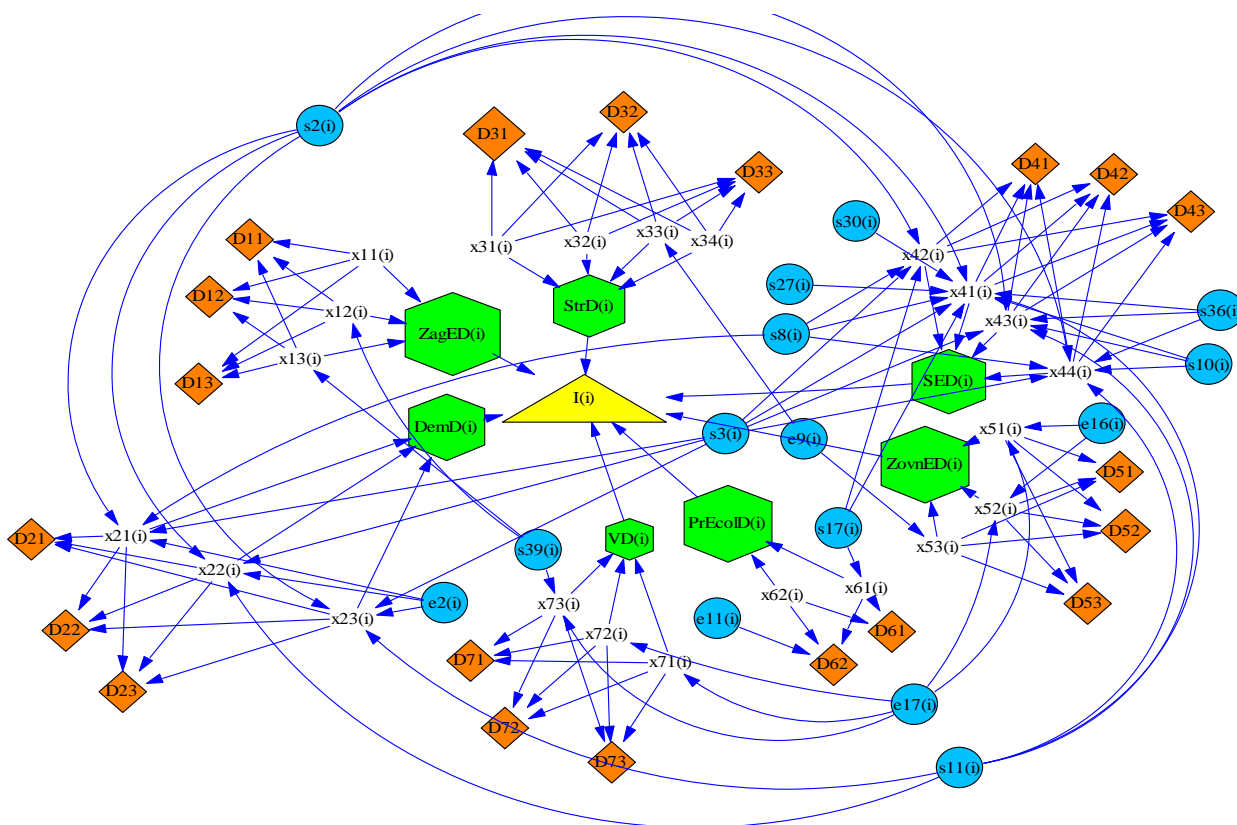

Рис. 4. Функціональний граф когнітивно-імітаційної моделі (когнітивна карта) регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

На основі побудованої динамічної моделі прогнозування рівня диспропорцій доведено, що необхідним є формування регулювальних впливів на множину визначених соціально-економічних каталізаторів та уповільнювачів диспропорцій розвитку регіонів з боку органів влади та прогнозування цього впливу на рівень розвитку конкретного регіону. Прогноз розвитку ситуації за обраним напрямом регулювальних впливів здійснюється в такий спосіб: на основі побудованої динамічної моделі та правил нечіткого логічного виводу щодо впливу регулювальних рішень на каталізатори та/або уповільнювачі розвитку регіону прогнозується інтегральна оцінка соціально-економічного розвитку регіону, а на її ґрунті формується висновок про ефективність упроваджуваних заходів. При розробленні регулювальних впливів на диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів має бути зважено на: вектор каталізаторів/уповільнювачів, що справляє найбільший вплив на наявні диспропорції розвитку конкретної сфери (за результатами факторного аналізу); наявність неконтрольованих (нестримуваних) диспропорцій розвитку конкретної сфери (за результатами кластерного аналізу); прогнозний клас регіону за рівнем диспропорцій.

На основі концепції стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів та узагальнення теоретичних напрацювань і практичних розрахунків

розроблено механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України (рис. 5). Він складається з цілей стратегічного регулювання, методологічних засад – принципів, методів і функцій, визначених на основі синергетично-діяльнісного підходу, оцінки та інтерпретації поточних і прогнозних показників диспропорцій, алгоритму стратегічного регулювання та оцінки його ефективності, сценаріїв та заходів зі стратегічного регулювання диспропорцій для кожного регіону.

З використанням когнітивно-імітаційної моделі розроблено сценарії регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (рис. 6). Для побудови сценаріїв регулювання диспропорцій проаналізовано причинно-наслідкові зв'язки між вхідними та вихідними факторами моделі. Далі сформовано сценарії чотирьох типів для кожного регіону: самостійного розвитку, або базовий (відсутність будь-яких впливів); помірного впливу (прогнозний вплив регулювальних заходів на каталізatori та уповільнювачі розвитку диспропорцій становить 5 %); посиленого впливу (10 %); шокового впливу (15 %). Отримані значення вхідних характеристик за сценаріями підставлено в правила нечіткого логічного виводу та у динамічну когнітивно-імітаційну модель. Далі проведено імітаційні експерименти з моделлю, що відповідають кожному сценарію, і розраховано інтегральні показники розвитку регіону у різних сферах життєдіяльності та інтегральні показники рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Прогнозні значення змінних для визначених оптимальних сценаріїв кожного регіону використовуються в рівняннях дискримінантних функцій для виявлення можливості поліпшення класу регіону за рівнем диспропорцій за певною сферою життєдіяльності за реалізації заходів. Результати когнітивно-імітаційного моделювання дозволяють обрати найкращі сценарії регулювання диспропорцій розвитку кожного регіону в заданих умовах, що зумовлює висновок щодо необхідності використання певного сценарію регулювання диспропорцій. Запропонована когнітивно-імітаційна модель стратегічного регулювання диспропорцій і розроблені сценарії регулювання диспропорцій відповідають синергетично-діяльнісному підходу щодо використання синергії дій зацікавлених сторін у регулюванні диспропорцій. Отримані результати використовуються для визначення поточного і прогнозного рівнів диспропорцій, попередження відхилення від траєкторії розвитку.

Запропоновано заходи стратегій регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до сфер життєдіяльності регіонів. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення стратегічного регулювання диспропорцій розвитку в Україні, що беруть до уваги наслідки реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (перерозподіл повноважень і ресурсів) та появу громад як нового суб'єкту регіональної політики, формування засад інформаційної економіки та зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій в ухваленні рішень державної регіональної політики.

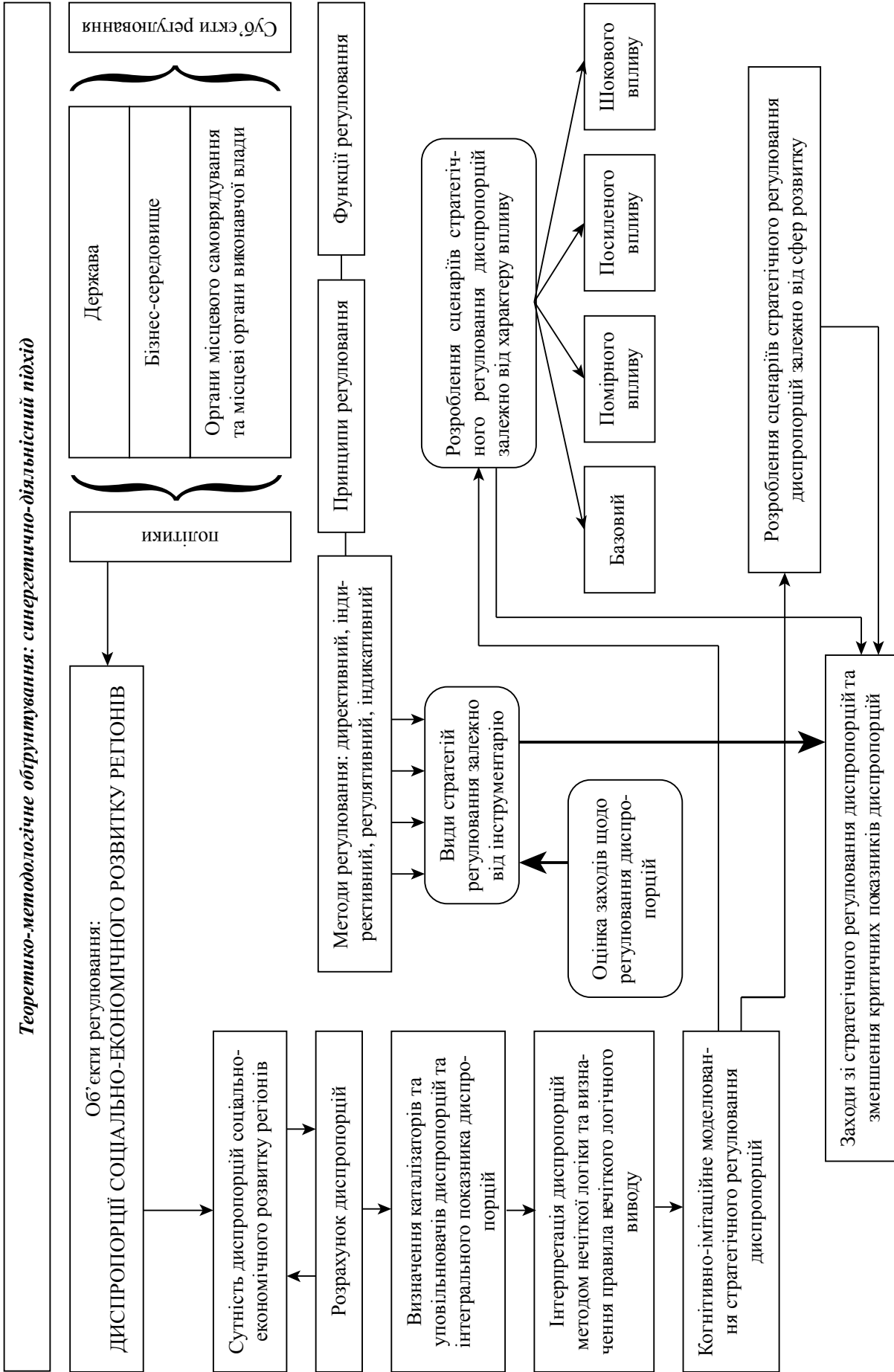

Рис. 5. Механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України

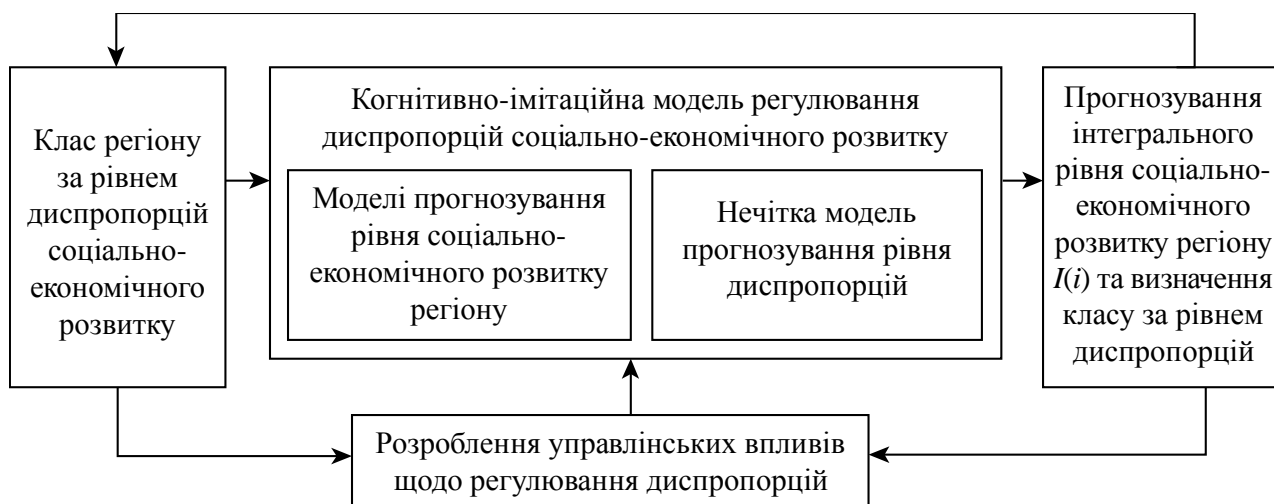

Рис. 6. Загальна схема розроблення сценаріїв регулювання диспропорцій

Доведено, що серед інструментів регулювання диспропорційності на особливу увагу заслуговують стратегічне планування, бюджетне планування й регулювання інвестиційної діяльності. Заходами регулювання диспропорцій є: залучення до господарського обігу неосвоєних територій (гірських, віддалених, сільських); формування точкових проєктів для стимулювання економічної ініціативи і поширення ареалу зростання на інші території; використання власного ресурсного забезпечення спільно зі створенням інституційних умов для надання допомоги слаборозвиненим територіям, стимулювання економічної активності (прямого державного регулювання інвестицій, державно-приватного партнерства, міжрегіональної співпраці).

Доведено, що для недопущення переростання диспропорцій у загрозу порушення консолідованого господарського простору доцільно створювати умови для узгодження різноспрямованих інтересів регіонів, держави та бізнес-структур у спосіб спільного розроблення стратегічних цілей регіонів, поглиблення виробничої кооперації підприємств регіонів, інтенсифікації міжрегіонального обміну товарами та фінансовими ресурсами, акумулювання коштів для розбудови транспортної мережі, інвестування виробничих об'єктів та установ сфери послуг, поширення сучасних форм міжтериторіальної економічної інтеграції для спільного розв'язання проблем розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

Отримані в дисертації результати сукупно вирішують актуальну наукову проблему – обґрунтування концептуальних і теоретико-методологічних положень, розроблення методичного інструментарію та практичних рекомендацій щодо стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів задля надання врегульованості диспропорціям розвитку регіонів і забезпечення структурних зрушень соціально-економічної сфери регіонів.

На основі проведеного дослідження сформульовано висновки теоретико-методологічного та науково-практичного характеру.

1. Визначено, що розкриття сутності та причин регіональних відмінностей має відбуватися на основі з'ясування самої відмінності, ступеня та інтенсивності її впливу на соціально-економічне становище регіону; виявлено причини виникнення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України як наслідків об'єктивної різниці в природних, історичних, економічних тощо умовах, невідповідності колишньої політики розміщення продуктивних сил в Україні потребам сьогодення, неефективності управління ресурсами, що дозволяють зрозуміти глибинну сутність диспропорцій і тенденції їх розвитку.

2. Розширено понятійно-категоріальний апарат стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів завдяки уточненню понять «диспропорція», «стратегія» та «регулювання» й доповненню класифікації диспропорцій. На основі комплексного поєднання визначення предмету відмінності та загроз, створюваних нею, засвідчено, що найповніше сутність регіональної соціально-економічної відмінності характеризує поняття «диспропорційність». Доведено доцільність використання стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів та застосування відповідного інструментарію його забезпечення.

3. Аргументовано наукові підходи до класифікації теорій регулювання диспропорцій розвитку регіонів за визначальним чинником у цьому процесі і виокремлено три групи теорій, що обстоюють: слабкий вплив держави, провідну роль держави і визначальну роль технологій у впливі на диспропорції. Унаочнено, що на регіональну диспропорційність впливає здатність регіонів використовувати зовнішні ресурси, запроваджувати інновації й регулювати рух факторів виробництва, використовуючи місцеві ресурси. Продемонстровано, що для розбудови системи регулювання диспропорцій розвитку регіонів в Україні доцільно використати досвід інших країн щодо подолання депресивності територій, формування точок зростання, розбудови великих інфраструктурних проектів, зміцнення міжрегіональних зв'язків, смарт-спеціалізації регіонів.

4. Сформовано концепцію та систему стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України на науково-методологічних засадах щодо взаємного узгодження інтересів держави, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур, що свідчить про необхідність узгодженого вироблення політик з регулювання диспропорцій. Визначено, що концепція базується на теоретичному аналізі сутності та виявів диспропорцій, понять диспропорційності й стратегічного регулювання диспропорцій, синергетично-діяльнісному підході до стратегічного регулювання диспропорцій, кейнсіанській економічній теорії. Показано, що система регулювання диспропорцій структурується в принципах, методах і функціях регулювання диспропорцій; принципи регулювання диспропорційності є основою опрацювання теоретичних моделей регулювання диспропорційності та вироблення методів регулювання диспропорцій.

5. Визначено методи стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України залежно від цілей регулювання диспропорцій – прямі та непрямі, внутрішні (вбудовані) і зовнішні (запозичені),

стимулюючі, дестимулюючі (рестриктивні) і нейтральні, нейтралізації і «підтягнення», вихідні й постфактум, короткострокові й довгострокові, визначені у нормативно-правових актах і неунормовані, що дає змогу сформулювати гнучкі сценарії регулювання диспропорцій. Запропоновано визначати функції регулювання диспропорцій розвитку регіонів (розподільчу, нормативну, дистрибутивну (алокативну), вирівнюючу, стимулюючу, регулюючу, безпеки сталого розвитку), що дозволяють виявляти способи оптимального використання диспропорцій розвитку регіонів.

6. Обґрунтовано необхідність використання синергетично-діяльнісного підходу до стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, сформованого поєднанням синергетичного підходу до оцінювання й аналізу диспропорційності, з одного боку, і розроблення ефективного інструментарію діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнес-структур щодо впливу на показники диспропорційності – з другого. Це забезпечує синергетичний ефект для інституційного регулювання диспропорцій розвитку регіонів. Засвідчено, що в регулюванні диспропорцій доцільно застосовувати підходи Парето-ефективності, децентралізації влади та зміни економічної ролі регіонів і показників диспропорцій розвитку регіонів, максимізації результату П. Самуельсона – отримання максимального позитивного або мінімального негативного ефекту.

7. Розвинуто аналітико-методичне забезпечення оцінювання ефективності регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України, що полягає у виконанні алгоритму: аналіз нормативно-правового забезпечення впливу на диспропорції розвитку регіонів; аналіз змін диспропорцій розвитку регіонів за соціально-економічними показниками; формування засобів оцінювання ефективності регулювання диспропорцій розвитку регіонів; розроблення рекомендацій щодо використання найефективніших інструментів регулювання диспропорцій розвитку регіонів. Застосування такого алгоритму надає цілеспрямованості політиці регулювання диспропорцій розвитку регіонів і заощаджує ресурси на її реалізацію.

8. Удосконалено науково-методичний інструментарій оцінювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України через доведення важливості порівняльного комплексного оцінювання диспропорцій у різних сферах розвитку регіонів (зумовленої тим, що внутрішні структурні дисбаланси є основою зміни міжрегіональної диспропорційності) з одночасною увагою до міжрегіональних диспропорцій. Визначено, що основним видом диспропорцій розвитку регіонів, що потребує розроблення методики оцінювання, є соціально-економічні диспропорції – виникнення інших видів диспропорцій обов'язково відбивається на його соціально-економічному розвитку, так само як соціально-економічні диспропорції розвитку регіонів справляють значний вплив на диспропорції розвитку інших сфер регіонів.

9. Розширено і розвинуто методичний підхід до просторово-динамічного оцінювання диспропорцій розвитку кластерних угруповань регіонів, сформованих за рівнями диспропорцій розвитку регіонів за сферами життєдіяльності, який полягає у визначенні та оцінюванні кількісних і якісних

диспропорцій розвитку регіонів у просторі та часі на підставі кластерного, дискримінантного й дисперсійного аналізу. Виділено три кластери регіонів: з урівноваженими, контрольованими та неконтрольованими диспропорціями розвитку регіонів за сферами життєдіяльності. Підтверджено просторову автокореляцію та стійкість сформованих кластерів регіонів, що спрощує підбір і реалізацію сценаріїв регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

10. Створено аналітико-методичний інструментарій для визначення впливу динамічних факторів на диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів, що передбачає оцінювання взаємозв'язків і зрушень у динаміці встановлених індикаторів диспропорцій. Для опису ключових факторів наявності диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів введено поняття соціально-економічного каталізатора та уповільнювача диспропорцій як показників, що справляють відповідно найбільший позитивний або найбільший негативний вплив на рівень диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. На підставі кластерного, кореляційного й факторного аналізу показників диспропорцій виокремлено чотири кластери регіонів за рівнями розвитку: високий, середній, низький, проблемний, і обрано п'ятнадцять показників впливу на диспропорції, що дає змогу систематизувати заходи зі стратегічного регулювання диспропорцій.

11. Сформовано інформаційно-аналітичне забезпечення інтерпретації показників диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів на підставі методу нечіткої логіки для оцінювання диспропорцій. За алгоритмом Мамдані розроблено механізм передбачення рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів; за групами регіонів виявлено рівні диспропорцій: катастрофічний, регульований, допустимий. Результати придатні для визначення поточного і прогнозного рівнів диспропорцій, розроблення запобіжних заходів щодо відхилення від визначеної траєкторії розвитку і формування стратегічних орієнтирів регулювання диспропорцій регіону.

12. Реалізовано науково-практичний підхід до моделювання системи стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, що полягає у використанні адаптаційної моделі у стратегічному регулюванні диспропорцій, яка є менш ресурсозатратною і тому більш придатною для сучасним умов України. Визначено, що модель регулювання диспропорційності має будуватися на засадах: використання відмінностей у темпах розвитку регіонів у динаміці на основі статистичної оцінки швидкості зниження показників у регіонах з різними темпами розвитку та означенні напрямів таких змін; вимірювання впливу позитивних і негативних рис диспропорційності на стратегію регулювання диспропорційності та застосування методів регулювання диспропорційності (директивного, індирективного, регулятивного та індикативного).

13. Розроблено сценарії стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів: базовий, помірний, посиленого та шокового впливу, на основі когнітивно-імітаційної моделі стратегічного регулювання диспропорцій в Україні. Сценарне моделювання уможливорює визначення стратегій регулювання диспропорцій розвитку регіонів, способи й

механізми впливу на динаміку диспропорцій. На підставі сценаріїв прогноуються варіанти розвитку системи, обирається оптимальна стратегія регулювання, формуються ефективні заходи регулювання диспропорцій розвитку регіонів України.

14. Побудовано механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України, що ґрунтується на концепції стратегічного регулювання диспропорцій, синергетично-діяльнісному підході, принципах, методах і функціях стратегічного регулювання, включає аналіз, групування показників диспропорцій розвитку регіонів та їх інтерпретацію методом нечіткої логіки, моделювання динаміки диспропорцій з використанням когнітивно-імітаційної моделі, розроблення сценаріїв стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку для кожного регіону України, опрацювання заходів з удосконалення стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів. Запропонований механізм стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів підвищує ефективність реалізації державної регіональної політики при виконанні заходів з регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

15. Модернізовано систему інструментів стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. У її межах заходами зі стратегічного регулювання диспропорцій, які суттєво впливають на стан і динаміку структурних деформацій як причин диспропорційності, є зміщення акцентів на індикативне середньострокове планування, фіскальну децентралізацію, використання внутрішніх джерел інвестування проєктів, застосування інструментів стратегічного планування та бюджетного планування. Вдосконалення заходів щодо регулювання диспропорцій дозволяє побудувати струнку систему й ефективний механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

Монографії та розділи у колективних монографіях

1. Шевченко О. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України: сутність, оцінка, стратегічне регулювання : монографія. Київ : НУОУ, 2020. 300 с.
2. Варналій З. С., Павлюк А. П., Шевченко О. В. Стратегія подолання диспропорцій у розвитку регіонів. *Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки* / за ред. А. С. Гальчинського. Київ : НІСД, 2003. С. 153–171. (Здобувачем проаналізовано динаміку диспропорцій показників інвестицій у регіонах).
3. Шевченко О. В. Сутність та шляхи удосконалення міжбюджетних відносин. *Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку* : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. С. 218–259.
4. Шевченко О. В. Регулювання місцевих фінансів як чинник стабільного розвитку регіонів. *Державна регіональна політика України: особливості та*

стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. С. 335–354.

5. Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І., Макогон Ю. В. Тенденції і суперечності економічного розвитку України в регіональному вимірі. *Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку* : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. Київ : НІСД, 2009. Р. 4. 2. С. 233–250. (Здобувачем надано характеристику диспропорцій регіонів в інвестиційній сфері).

6. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2010. Розділи: Шевченко О. В., Жук В. І. Економіка регіонів як об'єкт державної регіональної політики (інструменти, механізми, завдання). Р. 2.1. С. 79–88. (Здобувачем проаналізовано системні наслідки політики розміщення продуктивних сил та надано пропозиції до зменшення диспропорцій); Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І. Пріоритети структурної регіональної економічної політики в Україні: завдання регіонального вирівнювання та політика щодо проблемних регіонів. Р. 2.2. С. 88–104. (Здобувачем сформовано низку рекомендацій щодо включення інструментів регулювання диспропорцій до першочергових заходів структурної політики у регіонах); Шевченко О. В. Пряме державне інвестування як чинник активізації регіонального розвитку. Р. 2.4. С. 115–124; Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І. Вплив глобалізаційних процесів на структурні зрушення в Україні (регіональний розріз). Р. 4.1. С. 219–237. (Здобувачем надано пропозиції щодо використання закордонного досвіду з розробки інструментів регулювання диспропорцій розвитку регіонів в умовах України).

7. Шевченко О. В., Жук В. І. Регіони України у 2009-2010 рр.: динаміка та перспективи соціально-економічного розвитку. *Україна в 2010 р.: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку* : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. Київ : НІСД, 2010. Р. 4. 1. С. 243–254. (Здобувачем проаналізовано наслідки розростання диспропорцій та їх вплив на добробут).

8. Shevchenko, O. Стратегии преодоления неравномерности регионального развития. *Problems of Economic Policy of the Central and Eastern Europe Countries: Macroeconomic and Regional Aspects* / editors: Aranka Ignasiak-Szulc, Wojciech Kosiedowski. Torun, Poland : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014, pp. 325–334.

Статті у наукових фахових виданнях, у т.ч. виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз

9. Шевченко О. В. Структурно-інвестиційні важелі трансформації регіональної економіки в Україні. *Управління розвитком. Зб. наук. статей ХДЕУ*. 2002. № 2. С. 112–114.

10. Шевченко О. В. Поєднання державного управління та ринкового саморегулювання в реалізації регіональної політики держави. *Наука молода. Зб.*

наук. праць Ради молодих вчених ТАНГ. Тернопіль : Економічна думка, 2004. Вип. 2. С. 16–19.

11. Шевченко О. В. Приватний та державний інтерес: проблеми узгодження при формуванні регіональної політики держави. *Теорії мікро-макроекономіки* : зб. наук. праць. Київ : МОН України, Академія муніципального управління, 2004. Вип. 17. С. 41–46.

12. Шевченко О. В. Трансформація матеріальних основ регіонального розвитку в Україні. *Теорії мікро-макроекономіки* : зб. наук. праць. Київ : МОН України, Академія муніципального управління, 2005. Вип. 21. С. 116–119.

13. Шевченко О. В. Взаємовплив зміцнення доходної бази місцевих бюджетів і поживлення регіональної інвестиційної діяльності. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. Вип. 20. Львів : вид-во ЛАК, 2006. С. 29–36.

14. Шевченко О. В. Напрями підвищення інвестиційної привабливості регіонів України. *Вісник Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну*. 2006. № 4. С. 123–130.

15. Шевченко О. В., Жемеренко Є. В. Матеріально-фінансові основи місцевого самоврядування в Україні: пошук ефективних складових. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 3 (4). С. 127–133. (Здобувачем проаналізовано вплив доходності місцевих бюджетів на розміри диспропорцій за основними показниками розвитку регіонів).

16. Шевченко О. В. Фінансова самодостатність територій як пріоритет державної регіональної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 149–156.

17. Шевченко О. В. Інвестиційна активність регіонів України: вплив на економічне зростання. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1 (10). С. 175–181.

18. Шевченко О. В. Необхідність удосконалення правового регулювання регіонального розвитку. *Вісник Черкаського університету. Серія економічні науки*. Черкаси, 2009. Вип. 153. С. 28–31.

19. Шевченко О. В. Трансфертні платежі у системі міжбюджетних відносин: інституціональний аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1 (14). С. 29–36.

20. Шевченко О. В. Ефективність інструментарію Бюджетного та Податкового кодексів стосовно фінансового забезпечення регіонів. *Економічні науки: зб. наук. праць*. Луцьк : ЛДТУ, 2010. Вип. 7 (25). Ч. 5. С. 417–430.

21. Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І., Кушнір М. О., Валюшко І. В. Консолідація економічного простору регіонів – основа зміцнення економічного суверенітету України. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2 (19). С. 98–109. (Здобувачем проведено аналіз показників диспропорційності за період незалежності України).

22. Шевченко О. В. Стратегічне планування регіонального розвитку: відповідність критеріям інноваційності. *Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право*. 2011. Спецвипуск. Т. 2. С. 362–366.

23. Шевченко О. В. Іноземне інвестування в регіони України: ризики посткризового періоду. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 1 (18). С. 122–127.

24. Shevchenko O. Depression of regions in Ukraine and possibilities of its overcoming. *Бізнес інформ*. 2011. № 7 (2). С. 66–68.

25. Шевченко О. В. Баланс фінансових ресурсів у регіонах України та способи його оптимізації. *Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. Вип. 9 (33). Ч. 4. Луцьк, 2012. С. 411–423.

26. Шевченко О. В. Регулювання диспропорційності регіонального розвитку в Україні: інституціональні рамки та інвестиційні інструменти. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць студентів та аспірантів / гол. ред. Т. М. Боголіб. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2014. Вип. 22/2. С. 250–256.

27. Шевченко О. В. Формалізація критеріїв розробки та оцінки стратегій регіонального розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 38. Ч. III. С. 130–138.

28. Шевченко О. В. Регулятивні підходи до стратегування регіонального розвитку. *Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. Вип. 11 (43). С. 301–308.

29. Шевченко О. В. Пріоритети розвитку регіонів як інструмент стратегічного управління регіональною економікою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональна політика в Україні: сучасний стан та шляхи активізації* : зб. наук. пр. Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2014. Вип. 3 (107). С. 12–21.

30. Шевченко О. В. Місцеві запозичення у системі фінансового регулювання регіональних диспропорцій. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки*. 2014. № 2 (32). С. 148–154. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vddfae_2014_2_21.pdf.

31. Шевченко О. В. Стимулювання міжрегіонального співробітництва як основа нової регіональної політики в Україні. *Науковий Вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Вип. 730–731. Економіка. Чернівці : ЧНУ, 2015. С. 103–109.

32. Шевченко О. В. Удосконалення стратегічного планування регіонального розвитку у контексті нових засад регіональної політики України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. Вип. I (57). Економічні науки. С. 18–27.

33. Шевченко О. В. Підходи та принципи регулювання диспропорцій регіонального розвитку. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць учених та аспірантів / гол. ред. Т. М. Боголіб. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2016. Вип. 29/1. С. 203–213.

34. Шевченко О. В., Жук В. І. Регулювання нерівномірності розвитку регіонів в умовах соціально-економічної нестабільності. *Науковий журнал «Вісник ТНЕУ»*. 2016. № 3. С. 17–28. (Здобувачем надано пропозиції щодо

використання внутрішнього потенціалу регіонів для покращення показників соціально-економічного розвитку і зменшення диспропорційності).

35. Шевченко О. В. Стратегічне регулювання регіональних диспропорцій та методика оцінки його ефективності. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць учених та аспірантів / за ред. Т. М. Боголіб. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2017. Вип. 33/1. С. 248–257.

36. Шевченко О. В. Формування стратегій регулювання регіональних диспропорцій. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2018. Вип. 37/1. С. 149–155.

37. Шевченко О. В. Методичне забезпечення оцінки та аналізу рівня регіональних диспропорцій України. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіка та інновацій, 2018. Вип. 36. № 2. С. 44–51.

38. Шевченко О. В. Механізм визначення соціально-економічних каталізаторів диспропорцій розвитку регіонів на основі інструментального аналізу. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць учених та аспірантів / за ред. С. Ю. Кучеренко. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2019. Вип. 42. С. 110–121.

39. Shevchenko, O. (2019). Models of reduction of interregional disparities accounting regional economic security. *Problems of Infocommunication: science and technology* : conference proceedings of IEEE International scientific-practical conference, October 8-11, 2019. Kyiv, Ukraine : Borys Grinchenko Kyiv University, pp. 193–196. (*Scopus*).

40. Шевченко О. В. Формулювання підходів до моделювання сценаріїв регулювання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів України. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С. 123–131.

41. Шевченко О. В. Сценарії стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів на основі когнітивно-імітаційного моделювання. *Економіка та Держава*. 2020. № 4. С. 121–132.

42. Varnalii Z., Shevchenko O. Determining disparities level in Ukraine's regions on the base of fuzzy-plural approach / Визначення рівня диспропорцій у регіонах України на основі нечітко-множинного підходу. *Economics and Region. Економіка і регіон*. Науковий вісник. 2020. Т. 1 (76). С. 6–14. (*Здобувачем застосовано правило нечіткого логічного виводу для визначення рівня диспропорційності показників в одній з областей України*).

Публікації за матеріалами конференцій

43. Shevchenko, O. (2003). Optimization of Authority Coordination Among Administration Tiers. *Reinvention Regions in the Global Economy* : Conference Abstract Volume. Pisa, Italy. April 2003, pp. 111–112.

44. Шевченко О. В. Інструменти державного регулювання регіонального розвитку у посткризових умовах. *Глобальна економіка в посткризовий період та Україна* : зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конференції, 17-18 лютого 2011 р. Тернопіль : ТНЕУ, 2011. С. 308–311.

45. Шевченко О. В. Структурний економічний ефект та шляхи його досягнення у регіональних господарських комплексах. *Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях. Перші регіональні та муніципальні читання* : зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конференція з міжнар. участю, 27–28 жовтня 2011 р. Тернопіль : ТНЕУ, 2011. С. 244–248.

46. Shevchenko, O. (2011). New requirements for financing the regional development in post-crisis Ukraine. *Regional Development and Policy – Challenges, Choices and Recipients* : conference volume. Annual International conference 17 – 20th April, 2011. Newcastle upon Tyne UK : University of Newcastle, pp. 163–164.

47. Шевченко О. В. Шляхи досягнення цілей стратегічного планування регіонального розвитку. *Теорія та практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конференції, 21-22 жовтня 2011 р. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. С. 187–190.

48. Shevchenko, O. (2012). Positive and negative features of inequality of regional social and economic development (case of Ukraine). *Sustaining regional futures* : conference volume. Annual international conference 24th – 27th June, 2012. Beijing, China : Chinese Academy of Science, 2012, p. 74.

49. Shevchenko, O. (2012). Financial support for regional development in Ukraine before and after crisis: how it influences the regional competitiveness. *Social sciences for regional development 2012: Impact of the financial capital on the region's economic competitiveness* : proceedings of the 7th International Scientific Conference of Daugavpils University, 8-11 November, 2012. Daugavpils, Latvia : Daugavpils University, Faculty of Social Sciences, 2013. Part III. Economic Aspects, pp. 74–81.

50. Shevchenko, O. (2013). Strategies of regional development: how to make them sensitive to changes of economic situation. *Shape and be shaped: the future dynamics of regional development* : conference volume. Annual International conference, 05th – 08th May, 2013. Tampere, Finland : University of Tampere, 2013, pp. 140–141.

51. Shevchenko, O. Stimulating and restricting factors of economic development in separate region. *From vulnerable places to resilient territories: the path to sustainable development* : collected papers of the RSA Annual Global Conference, 27th-30th April, 2014, Fortaleza, Brazil : Fabrica de Negocios, 2014, p. 54–55.

52. Shevchenko, O. Investment toolbox of regional disparities regulation. *Diverse regions: building resilient communities and territories* : collected papers of the RSA Annual European Conference, 15th-18th June, 2014. Izmir, Turkey : Dokuz Eylul University, Faculty of Business, 2014, pp. 125–126.

53. Шевченко О. В. Диспропорційність регіонального розвитку та методичні підходи до її регулювання. *Регіон-2014: стратегія оптимального розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, 6 листопада 2014 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 89–92.

54. Шевченко О. В. Міжрегіональне співробітництво у системі регулювання регіональної диспропорційності. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 квітня 2014 р. Черкаси : ЧДТУ, 2014. С. 168–169.

55. Shevchenko, O. (2015). How to stimulate regional investment activity in austerity policy. *Global growth agendas: regions, institutions and sustainability* : Abstract book of the RSA Annual conference, 24th – 27th May, 2015. Piacenza, Italy : Universita Cattolica del Sacro Cuore, 2015, pp. 260–261.

56. Шевченко О. В. Усовершенствование инвестиционных стратегий с целью обеспечения инвестиционной привлекательности регионов Украины : материалы докладов Международной научно-практической конференции «Социально-экономическое развитие организаций и регионов Беларуси: эффективность и инновации», 28-29 октября 2015 г., Витебск (Республика Беларусь). Витебск : УО «ВГТУ», 2015. С. 102–104.

57. Шевченко О. В. Збереження інвестиційної спроможності регіонів у кризових умовах. *Теорія і практика управління розвитком галузевих регіональних суспільних систем* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 травня 2015 р. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2015. С. 343–344.

58. Шевченко О. В. Зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів: інструменти та моделі. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : conference proceedings of the International Scientific-Practical Conference, January 29, 2016. Klaipeda : Baltija Publishing, 2016, pp. 221–224.

59. Шевченко О. В. Способи відновлення інвестиційної діяльності у регіонах України. *Dezvoltarea sistemelor sociale si economice intrun mediu competitive la nivel global (Development of social and economic systems in a global competitive environment)* : conference proceedings of the Conferinta internationala stiintifico-practica, 26 februar, 2016. Chisinau : Editura Universitate de stat din Moldova (Moldova state university), 2016, pp. 168–171.

60. Shevchenko, O. (2016). Model estimating limits of urbanization. *Annual Meeting of AAG*, March, 29 – April, 02, 2016. San Francisco, CA, USA. URL: <http://app.core-apps.com/aagam2016/abstract/1ec261836ef5d3db442d788bdb456d57>.

61. Shevchenko, O. (2016). Regional policy during the decentralization: more or less resources and possibilities in regions? *Cities and Regions: managing growth and change* : conference volume of the 2nd North America Conference, 14th-17th June, 2016. Atlanta, GA, USA : Historic Academy of Medicine, 2016, p. 42.

62. Шевченко О. В. Фінансова спроможність територіальних громад та її вплив на регіональну нерівномірність. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України* : зб. матер. наук.-практ. конференції, 27-28 жовтня 2016 р. Київ : КНУТШ, 2016. С. 233–236. URL:

<http://www.econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2016/WTPDFSU/Proceedings.pdf>.

63. Шевченко О. В. Вплив інвестиційної діяльності на диспропорційність розвитку регіонів в Україні. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конференції, 26 жовтня 2017 року. Полтава, ПНТУ, 2017. Ч. 1. С. 120–122.

64. Shevchenko, O. (2017). Adaptive scheme for regulation and alignment of regional disparities. *Annual Meeting of AAG*, April 5-9, 2017. Boston, MA, USA. URL: <http://app.core-apps.com/aagam2017/abstract/dcb181785f7fd70d2b1bd16d5a140867>.

65. Shevchenko, O. (2018). Disparity as an instrument of regional policy in Ukraine, *Annual Meeting of AAG*, April 10-14, 2018. New Orleans, LA, USA. URL: <https://aag.secure-abstracts.com/AAG%20Annual%20Meeting%202018/abstracts-gallery?query=Shevchenko&searchContent=false&Affiliation=&Type=&Poster=0&Topic=&ThemeId=&Availability=0>.

66. Shevchenko, O. (2018). Regional disparities: the choice between directive and indicative instruments of regulation. *A World of Flows – Labour Mobility, Capital and Knowledge in an Age of Global Reversal and Regional Revival* : conference abstract book. 2018 RSA Annual Conference 3rd – 6th June of 2018. Lugano, Switzerland : Universita della Svizzera Italiana, 2018. P. 181.

67. Шевченко О. В. Методичний підхід до діагностичної оцінки рівня регіональних диспропорцій. *Тенденції розвитку економіки у 2018 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 1 грудня 2018 р. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 148–151.

68. Шевченко О. В. Обґрунтування способів використання теорії нечіткої логіки для аналізу регіональних диспропорцій. *Адміністративно-територіальні vs економічно-просторові кордони регіонів?* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19-20 березня 2020 р. Київ : КНЕУ, 2020. С. 269–273.

АНОТАЦІЯ

Шевченко О. В. Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, 2021.

У дисертації сформувано теоретичні засади розкриття диспропорційного розвитку регіонів, що складаються з вивчення понять відмінності соціально-економічного розвитку регіонів, диспропорційності, оцінювання й регулювання диспропорцій. Обґрунтовано необхідність використовувати поняття стратегічного регулювання диспропорцій та переходу від детермінуючої парадигми подолання диспропорцій до парадигми їх регулювання. Запропоновано синергетично-діяльнісний підхід до стратегічного регулювання

диспропорцій. Для обрахунку рівнів диспропорцій розвитку регіону розраховано коефіцієнти варіації за регіонами за сферами життєдіяльності в 2007–2017 рр. Здійснено просторово-динамічне оцінювання диспропорцій кластерних угруповань регіонів у різних сферах життєдіяльності. Розроблено аналітико-методичний інструментарій для визначення впливу динамічних факторів на диспропорції розвитку регіонів, який включає кластерний і факторний аналіз показників впливу на диспропорції. Сформовано інформаційно-аналітичне забезпечення для інтерпретації показників диспропорцій розвитку регіонів методом нечіткої логіки для формування залежностей між каталізаторами/уповільнювачами диспропорцій та рівнем диспропорцій; визначено діапазони змін каталізаторів/уповільнювачів та інтегрального рівня диспропорцій, правила нечіткого логічного виводу для опису зв'язків між факторами й рівнем диспропорцій. Визначено способи вимірювання ефективності регулювання диспропорцій. Використано когнітивно-імітаційну модель для передбачення динаміки диспропорцій; побудовано модель системної динаміки для регулювання диспропорцій. Визначено сценарії помірною, посиленого, шокowego впливу та базовий для регулювання диспропорцій. Розроблено механізм стратегічного регулювання диспропорцій. Надано низку рекомендацій щодо впливу на диспропорції, серед яких чільне місце належить стратегічному плануванню, бюджетному плануванню та регулюванню інвестиційної діяльності.

Ключові слова: регіон, соціально-економічний розвиток регіонів, диспропорції, інвестиційні процеси в регіонах, стратегія, стратегічне регулювання диспропорцій, механізм регулювання, заходи регіональної політики.

SUMMARY

Shevchenko O. V. Strategic regulation of social and economic development disparities in regions of Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation for a scientific degree of a doctor of economic sciences in a specialty 08.00.05 – development of productive forces and regional economy. – National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava city, 2021.

The dissertation provides proposals how to form a theoretical and methodological basis, methodological tools and practical recommendations for strategic regulation of disparities in social and economic development of regions. It suggests how to apply consequences of mentioned regulation and how to make them dimensional, ordered and regulated.

It provides theoretical bases for an estimation of disproportionate development of regions consisted from the study of uneven social and economic development of regions, estimation of disparities and strategic regulation of disparities. There are characteristics of causes and progress of disparities in the regions of Ukraine, their classification depending on the origin, manifestation of disparities and their ability to perceive managerial influence. The necessity to use the concept of strategic regulation of disparities is substantiated. Evolution of theories for disparities

regulation is examined and grouped according leading factor influencing the disparities. Foreign experience of disparities regulation has been studied and ability to implement it in regulation of disparities in Ukraine has been investigated.

Consideration of disparities in regions' development is added by identifying their constructive potential for changing the social and economic structure of the region, which leads to a changing paradigm for influence on disparities. Use of positive features of disparities becomes a methodological basis for study of further region's development, formation of interregional ties and changes.

Scientific bases for formation of system and concept of strategic regulation of disparities are developed. It is shown that regulation of disparities is based on the need to combine state regulation, local self-government and market self-regulation, which makes it necessary to account interests of all stakeholders. Important role of state regulation is proved and principles for mechanism of disparities regulation are formed. Methods and functions of strategic regulation of disparities are formulated. It is proposed to use the Pareto-optimum, results of local self-government and territorial organization authority reforms and P. Samuelson's optimality criterion for forming the methodology for disparities regulation. Methodological synergetic-activity approach to strategic regulation of disparities is proposed. New concept of strategic regulation of disparities is created and it is based on changing the leading paradigm from overcoming disparities to their regulation.

Methodological synergetic-activity approach to strategic regulation of disparities in regions is offered. Combination of synergetic approach to assessment of disparities and development of tools for impact of institutions on disparities contributes to coordinated activities of institutions promoting such indices of disparities that will contribute to positive structural changes in a region.

Analytical and methodological support for assessing the effectiveness of strategic regulation of disparities in regional development is formulated and it is based on analysis of regulatory and legal support for the regulation of disparities, measuring changes in disparities, formation of tools for assessing effectiveness of regulation and development of recommendations for effective mechanisms. It is proposed to apply scientific and methodological tools for assessing disparities which are based on diagnosis of disparities in general economic, demographic, structural, social and economic, foreign economic, natural-ecological and industrial spheres. On this basis, a system of indicators was created. The system evaluates internal regional disparities by comparing certain quantitative parameters that characterize availability and application of the initial region capacities. To evaluate the current level of developmental disparities in the region, it is proposed to use variation coefficients, which account life sphere in certain regions during 2007-2017. Spatial-dynamic assessment of disparities of cluster groups of regions in spheres of life was conducted and it allowed assessing variability and regional relationships indicators of disparities and creating a basis for further management decisions in sphere of disparities regulation.

Analytical and methodological tools for determining the influence of dynamic factors on disparities have been developed. They encompass cluster and factor analysis of disparities effects, which allowed identifying catalysts and retarders of

disparities and forming a set of indicators for disparities according to the nature of influence (stimulator / destimulator). In all regions, integrated indicators of disparities levels were calculated and the regions were ranked according to disparity' levels; clusters of regions according to disparities levels were determined. Using fuzzy logic method for formation of dependences between catalysts / retarders of disparities and level of disparities, information-analytical support for interpretation of disparity indices is composed; the ranges of catalyst / retarder changes and the integrated level of disparities and the rules of fuzzy inference describing relationships between factors and determining level of disparities are defined. Regions are grouped according to fuzzy modeling the influence of catalysts and retarders on the level of disparities, which will allow prediction of their level. Practical bases for system of disparities regulating modes and types of disparities regulation and ways of measuring the efficiency of their regulation are created.

Cognitive-simulation model for predicting the dynamics of disparities is worked out. Relationships between factors determining dynamics and indicators of disparities which account cause-and-effect relationships of exogenous and endogenous disparities determinants are defined. Model for system dynamics regulating disparities is constructed. Scenario approach based on the cognitive-imitation model for regulation of disparities of regions' development is used and scenarios of moderate, strengthened and shock influence, as well as basic scenario are formed. It is established that the scenarios of regulation of regional development disparities are based on preconditions: disparities are an objective factor and it is regulated, and types of strategies of disparities regulation are based on their combination.

The mechanism of strategic regulation of disparities is developed. It is based on the concept of strategic regulation of disparities, synergetic-activity approach, principles, methods and functions of strategic regulation, includes analysis of indicators of disparities in social and economic spheres of regions, their grouping using a cognitive-simulation model, scenarios for strategic regulation of disparities in social and economic development for each region of Ukraine.

A number of practical measures have been recommended to address imbalances, including strategic planning, budget regulation and investment regulation, in order to reduce critical disparities; these practical measures constitute basis for holistic system aimed to improve strategic regulation of disparities in social and economic development of regions.

Key words: region, mechanism of regulation, social and economic development of regions, disparities, strategy, strategic regulation of disparities, investment processes in regions, regional policy measures.

Підписано до друку 23.02.2021р. Формат 60x84 1/16
Зам. 75. Ум.друк.арк. 1,9. Наклад 100 прим.
Друкарня НУОУ ім. Івана Черняховського

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 2205 від 02.06.2005